

eISSN 2413-9009

TRAEKTORIÂ NAUKI

International Electronic Scientific Journal

Vol. 6, No 4, 2020

AGRIS
CAB Abstract
CEEOL
CEJSH
Dialnet
DOAJ
East View's Universal Database
EBSCO
FSTA®
Index Copernicus
RePEc
CNKI Scholar
Ulrich's Periodical Directory

pathofscience.org

TRAEKTORIÁ NAUKI = PATH OF SCIENCE**Vol. 6****No 4****2020**

Founded in August 2015. Publishing monthly.

Publisher

Altezero, s.r.o. & Dialog
 4B, Južná trieda, Košice mestská časť Juh, 04001, Slovak Republic
 Ph.: (421) 905-38-36-97.

Founders:

Altezero, s.r.o., 4B, Južná trieda, Košice mestská časť Juh, 04001, Slovak Republic
 Publishing Center "Dialog", 2 Club Street, Solonitseвка, 62370, Ukraine

The journal is abstracted in the following international databases: AGORA, AGRIS, AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CAB Abstract, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Food Science and Technology Abstracts, Index Copernicus (ICV 2018 = 100,0), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, ScienceOpen, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WorldCat.

Editor in Chief:

Kataev A., PhD (Economics), Ass. Prof.

Editorial Board:

Aksenova E., PhD (Techniques), Ass. Prof.
 Bobro N., PhD (Sociology), Ass. Prof.
 Bolotnaya O., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Holoborodko K., Doctor of Science (Language), Prof.
 Golubov A., PhD (Law), Ass. Prof.
 Zelenskaya L., Doctor of Science (Education), Prof.
 Kolos N., Doctor of Science (Chemistry), Prof.
 Malenko E., Doctor of Science (Language), Prof.
 Palchuk O., PhD (Agricultural Science), Ass. Prof.
 Skrynkovskyy R., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Horoshev A., PhD (History), Ass. Prof.
 Shatrovskiy A., PhD (Biology), Ass. Prof.

Editorial office 1:

4B, Južná trieda, Košice mestská časť Juh, 04001, Slovak Republic

Editorial office 2:

2 Club Street, Solonitseвка, 62370, Ukraine

E-mail: editor@pathofscience.org. Site: <http://pathofscience.org>

The journal is an international open-access, peer-reviewed electronic journal created to fully and promptly meet the information needs of the society in the knowledge gained in the course of research and development, research and design, design and technology and production activities of scientists and experts.

The journal publishes original research papers, review articles and short communications papers in the fields of Social, Technical, Natural sciences and Humanities. The scope of problems of articles is not limited.

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be barred by the authors. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in the articles published.

TABLE OF CONTENTS

SECTION "LAW"

Oleg Kreminskiy

Legal Mode of Virtual Currency (Crypt Currency) in Ukraine	1001
[Правовий режим віртуальної валюти (криптовалюти) в Україні]	1006
<i>(Language – Ukrainian)</i>	

Tetiana Loza

Historical Development of Legal Regulation of Expert Activities in Criminal Process ...	1010
[Історичний розвиток правового регулювання експертної діяльності в кримінальному процесі]	1017
<i>(Language – Ukrainian)</i>	

Ruslan Andriichuk

Concept "Evidence" in the Criminal Process of Ukraine: General-Theoretical Analysis .	1018
[Поняття «докази» в кримінальному процесі України: загальнотеоретичний аналіз]	1024
<i>(Language – Ukrainian)</i>	

Alexander Bodnarchuk

International Experience of Development of Bank Deposit Insurance System	1025
[Міжнародний досвід розвитку системи страхування банківських вкладів]	1031
<i>(Language – Ukrainian)</i>	

SECTION "TECHNICS"

Tetiana Chorna, Lidiya Shubina, Dmytro Yanushkevych, Olena Domanova

Qualimetric Model of Assessment of Quality and Security of Goods	2001
[Кваліметрична модель оцінки якості та безпечності товарів]	2006
<i>(Language – Ukrainian)</i>	

SECTION "MEDICINE"

Pedro da Fonseca Soares Rodrigues, Douglas Vieira Thomaz

A Brief Overview of Current Drug Repurposing Approaches for COVID-19 Management	3001
<i>(Language – English)</i>	3005

Правовий режим віртуальної валюти (криптовалюти) в Україні

Legal Mode of Virtual Currency (Crypt Currency) in Ukraine

Олег Кремінський¹
Oleg Kreminskiy

¹ *University of State Fiscal Service of Ukraine*
31 Universytetska street, Irpin, 08205, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.57-2](https://doi.org/10.22178/pos.57-2)

LCC Subject Category: [K1-7720](#)

Received 22.03.2020
Accepted 28.04.2020
Published online 30.04.2020

Corresponding Author:
kashkinlaw@gmail.com

© 2020 The Author. This article
is licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті розглядаються правові питання віртуальної валюти (криптовалюти) в Україні. Описується її сучасний правовий статус та правовий режим, подальші шляхи розвитку і формування нового регуляторного середовища. Здійснено огляд тенденцій на ринку криптовалют, капіталізації основних криптовалют. Проаналізовано ситуацію відносно правового режиму криптовалют в зарубіжних країнах, обґрунтовано наявність у світовій практиці трьох основних підходів до регулювання віртуальних валют. Визначено ключові передумови застосування ефективних регулятивних підходів до здійснення операцій з криптовалютами, на прями побудови законодавчо-нормативної бази таких операцій в Україні.

Ключові слова: правовий режим; правовий статус; віртуальна валюта; криптовалюта; фіатні гроші; майнінг; Bitcoin.

Abstract. The article deals with legal issues of virtual currency (cryptocurrency) in Ukraine. It describes its current legal status and legal regime, further ways of development and formation of a new regulatory environment. The trends in the cryptocurrency market, capitalization of major cryptocurrencies have been reviewed. The situation regarding the legal regime of cryptocurrencies in foreign countries is analyzed, and the existence of three basic approaches to the regulation of virtual currencies in the world practice is substantiated. The key prerequisites for the application of effective regulatory approaches to conducting cryptocurrency transactions, the directions of building the legislative and regulatory framework of such operations in Ukraine are identified.

Keywords: legal regime; the legal status; virtual currency; cryptocurrency; fiat money; mining; Bitcoin.

ВСТУП

Кінець ХХ століття ознаменувався формуванням у прогресивних країнах світу суспільства, в якому більшість працюючих зайнята виробництвом, зберіганням, переробкою та реалізацією інформації – тобто інформаційного суспільства. При цьому загальновідомо, що на сучасному етапі розвитку людства невід'ємним елементом «споживання» інформації стали інформаційні системи та пристрої, завдяки яким інформацію можна зберігати, шукати й обробляти. Загальна інформатизація, масове поширення комп'ютерної техніки, створення Інтернету та відкриття загального доступу до нього дозволили мільярдам людей віддалено взаємодіяти між собою, спілку-

ватися, працювати, вчитися у своїй «зоні комфорту».

Розвиток людства в напрямі повної інформатизації закономірно призвів до перенесення готівкових «грошових зобов'язань» в електронний вигляд на цифрові носії, тобто до появи електронних грошей. При цьому самі по собі електронні гроші як на початковому етапі свого виникнення, так і, здебільшого, на сьогоднішній день, є формою фіатних грошей, грошей, які тією чи іншою мірою знаходяться під контролем держави, що приймає їх у якості сплати податків, а також визнає їх законним платіжним засобом на своїй території. І якщо державне регулювання обігу електронних грошей, в принципі, ні в кого не викликало обурення, то подальша персоніфі-

кація користувачів електронних грошей та операцій з ними була сприйнята в комп'ютерному інформаційному середовищі вельми неоднозначно. Багато хто хотів би й надалі зберігати анонімність, яку електронні гроші вже не могли забезпечити. Також, зважаючи на розвиток інформаційних технологій та поширення Інтернету, актуалізувалась потреба в існуванні загального платіжного засобу наднаціонального характеру. Вихід був знайдений – таким платіжним засобом стала віртуальна валюта (криптовалюта).

Основна відмінність криптовалют від електронних грошей полягає в тому, що вона не має якоїсь особливої матеріальної чи електронної форми. Це просто число, яке записується у відповідній позиції інформаційного пакета протоколу передачі даних, і не несе ніякої інформації про транзакції між адресами системи. Тобто, в системі не те що не залишається, а в принципі немає ніякої інформації про власників адрес або про факт створення адреси, що є базовою складовою анонімності учасників-користувачів віртуальної валюти. Крім того, у криптовалют відсутній централізований контроль або нагляд у вигляді центрального банку або іншого регулятора, який повинен здійснювати роль центрального адміністратора. Ці характерні риси віртуальної валюти призвели до її масового поширення та застосування. На сьогоднішній день добова сума угод на ринку криптовалют коливається в межах 50 – 60 млрд. дол. США. Незважаючи на те, що ринок криптовалют визнається дуже високоризикованим, прибутковість окремих її видів перевищує сотні відсотків. На кінець 2019 року загальна ринкова капіталізація криптовалют, які вийшли на біржу, склала 228 млрд. дол. США (0,25 % світового ВВП). Акцентуємо увагу на тому, що Україна входить у першу десятку країн світу за кількістю користувачів криптовалютою, а щоденні обсяги торгів ними з використанням гривні досягають 1,9 млн. дол. США. Крім того, обсяг майнінгу (процес створення криптовалют) в Україні вже перевищив річну позначку в 100 млн. дол. США. Дана обставина та подальше погіршення економічної складової нашої країни призвели до актуалізації бажання Уряду отримувати податки і з ринку криптовалют.

В Україні існує багато ризиків (як криміногенного, так і некриміногенного характеру) роботи з криптовалютою, оскільки закон про

цифрові активи до цих пір не прийнятий, а сам ринок продовжує перебувати поза правовим полем. Відсутність законодавчої складової не дає можливості сформулювати поняття «криптовалюта», рамки її правового статусу та правового режиму. Відповідно, відсутня будь-яка визначеність стосовно порядку обігу криптовалют. При цьому, з урахуванням колосального збільшення кількості операцій з криптовалютою і, як наслідок, підвищених ризиків, виникає об'єктивна потреба встановлення правового режиму та визначення правового статусу даного явища.

Метою статті є визначення сучасного правового режиму віртуальної валюти в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Починаючи наше дослідження, необхідно акцентувати увагу на тому, що станом на початок 2020 року в Україні не вироблено єдиного підходу до встановлення юридичної природи віртуальної валюти, відсутнє бачення того, яким чином слід трансформувати віртуальну валюту в фіатну валюту і чи потрібно це робити взагалі. Дана обставина сприяє використанню криптовалют у злочинній діяльності, особливо при легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Намагаючись проаналізувати правовий режим віртуальної валюти в Україні, слід розглянути поняття та встановити той зміст, який науковці вкладають у визначення «віртуальна валюта (криптовалюта)». В сучасних вітчизняних та міжнародних дослідженнях представлені різновекторні позиції стосовно сутності «віртуальної валюти». Так, згідно позиції І.П. Ситник та Т. Бондаренко криптовалюта це електронна валюта, в якій технологія шифрування використовується для регулювання, випуску одиниць валюти і підтвердження переказу коштів [19, с. 57]. Автори М. С. Марамигін, Є. М. Прокоф'єва та А. А. Маркова вважають, що віртуальні гроші (криптовалюта) – це цифрові валюти, емісія та облік яких базуються на криптографічних методах [16]. Віртуальна валюта – це актив, вартість якого визначається тільки попитом та пропозицією, і стримується лише побажаннями приватного власника валюти [11, с. 79]; електронні платіжні засоби, облік операцій з якими відбувається децентралізовано на основі заздалегідь встановлених правил [10]; циф-

рові активи, які записані в розподільчий реєстр (щось на зразок бухгалтерської книги в електронному вигляді – *distributed ledger*) [18, с. 77]; засіб обміну, що діє як валюта в деяких середовищах, але не має загально визначених ознак справжньої валюти; вид нерегульованих цифрових грошей, які створюються і, зазвичай, контролюються їх розробниками, використовуються та приймаються членами певної віртуальної спільноти [2].

На міжнародному рівні одне з офіційних визначень віртуальної валюти було запропоновано Міжнародним валютним фондом та Європейським центральним банком. На думку першого віртуальна валюта – це цифровий вираз вартості, випущений (*issued*) приватними розробниками (*developers*) та виражений у їх власній розрахунковій одиниці [8]. На думку другого – це вид нерегульованих цифрових грошей, які випускаються і, зазвичай, контролюються їх розробниками та використовуються і приймаються членами конкретної віртуальної спільноти [6]. Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей у своїй доповіді «Віртуальні валюти – ключові визначення та потенційні ризики у сфері протидії відмиванню коштів або фінансуванню тероризму» [7] акцентувала увагу на тому, що дані визначення носять занадто обмежений характер, оскільки засновані на математичних принципах децентралізовані валюти, такі як біткоіни, не випускаються (не емітуються) та не контролюються центральним розробником, а в деяких юрисдикціях (наприклад, у США, Швеції, Таїланді) у даний час здійснюється регулювання віртуальних валют. У країнах ЄС загально визначеним є наступне визначення «віртуальної валюти»: це цифрове представлення вартості, яке не видається або не гарантується центральним банком або державним органом, не обов'язково приєднується до законодавчо встановленої валюти і не має юридичного статусу валюти чи грошей, але приймається фізичними та юридичними особами як засіб обміну і може передаватися, зберігатися та торгуватися в електронному вигляді. Дане визначення було закріплено в Директиві ЄС № 2018/843 від 30.05.2018 р. (Директива про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму і внесення змін до Директиви 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС [5]). Зага-

лом усі існуючі підходи можна звести до наступних, де віртуальна валюта визнається: 1) грошовими коштами; 2) грошовим сурогатом; 3) товаром (майно, актив); 4) майновим правом і 5) формою платіжної послуги.

На нашу думку, віртуальна валюта, як і електронні гроші, є видом цифрової валюти з однією суттєвою відмінністю: вона не має відношення до фіатних валют. При цьому, на сьогоднішній день, як і в найближчій перспективі, віднести віртуальну валюту до валют фіатних не видається можливим, оскільки її «творцями» і «держателями» є приватні особи. До того ж, вона функціонує лише за згодою в рамках спільноти користувачів віртуальної валюти. Держава якщо і зможе «виробляти (майнити)» криптовалюту, то виступаючи лише в якості приватної особи. Невизначеність у розумінні сутності криптовалют призвела до того, що в різних країнах по-різному регулюють питання, пов'язані з визначенням правового статусу, а відповідно і правового режиму віртуальних валют, а також можливістю проведення з ними різних операцій.

З позиції регулювання можна виділити три основні правові режими:

- 1) режим легалізації (регулювання) віртуальної валюти;
- 2) режим декриміналізації віртуальної валюти;
- 3) режим криміналізації віртуальної валюти.

Перший режим характеризується тим, що віртуальна валюта має офіційний статус. До держав, у яких встановлено режим легалізації, належать такі країни: Австралія, Аргентина, Білорусь, Великобританія, Німеччина, Данія, Канада, США, Саудівська Аравія, Сінгапур, Франція, Швейцарія, Швеція, Південна Корея, Японія та ін. До країн, у яких поширений другий режим (використання віртуальної валюти не заборонено), незважаючи на відсутність спеціалізованого законодавства, відносяться Китай, Російська Федерація, Таїланд та ін. Третій правовий режим, при якому операції з віртуальною валютою заборонені на законодавчому рівні, функціонує у В'єтнамі, Індонезії, Лівані, Непалі, Пакистані та ін.

Підкреслимо, що суспільні відносини, які виникають з приводу використання криптовалют, продовжують розвиватися, і з кожним

роком охоплюють все більше країн. Наприклад, правовий режим легалізації віртуальної валюти вже діє в 40 країнах світу. Україна на сьогоднішній день належить до числа тих країн, у яких функціонує режим декриміналізації. При цьому, з 2017 року в країні здійснюються неодноразові спроби легалізації віртуальної валюти, для чого до Верховної Ради України вносяться законопроекти з метою врегулювання правовідносин щодо обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалют, а також визначення загальних засад функціонування та правового регулювання ринку криптовалют в Україні. Такими Проектами Законів є:

«Про обіг криптовалюти в Україні» (№ 7183 від 06.10.2017), внесений на розгляд народними депутатами України І. А. Єфремовою, Л. Л. Денісовою, І. П. Рибак та ін.;

«Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» (№ 7183-1 від 10.10.2017), внесений на розгляд народним депутатом України С. В. Рибалкою;

«Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» (№ 7246 від 30.10.2017), внесений на розгляд народним депутатом України С. В. Рибалкою;

«Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» (№ 9083 від 14.09.2018), внесений на розгляд народними депутатами України О. П. Мушаком, О. П. Продан, О. І. Данченком та ін.;

«Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» (№ 9083-1 від 27.09.2018), внесений на розгляд народним депутатом України Ю. Б. Дерев'янком.

На сьогоднішній день усі ці законопроекти були відкликані, підставою чого послугувала подача до Верховної Ради України Проекту Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами від 15.11.2019 р. № 2461 (ініціатори О. С. Жмеренецький, Є. В. Чернев, М. В. Крячко та ін.). В Законопроекті дається визначення криптоактива як виду віртуального активу у формі токєну, який створюється, обліковується та відчувається в розподіленому реєстр-

рі та не посвідчує майнових та/або немайнових прав власника криптоактиву. Віртуальним активом є особливий вид майна, який є цінністю у цифровій формі, яка створюється, обліковується та відчувається електронно [20]. Незважаючи на те, що законопроект не містить визначення терміну «віртуальна валюта», з тексту стає зрозуміло, що віртуальні активи є синонімом терміна «віртуальна валюта (криптовалюта)». Основна мета законопроекту № 2461 полягає в отриманні державою податку, який повинен нараховуватись на позитивний фінансовий результат за операціями з криптоактивами. Отже, якщо даний законопроект буде розглянутий та прийнятий у якості закону, то в Україні віртуальна валюта буде віднесена до активу, тобто до сукупності майна, яке належить фізичній або юридичній особі.

При цьому залишається відкритим питання: Який же статус має віртуальна валюта в Україні на сьогодні, допоки законопроект № 2461 знаходиться на розгляді у ВРУ? Відповідаючи на поставлене запитання, слід звернутися до актів Національного банку України. Так, згідно роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалют» *Bitcoin* Національного банку України від 10.11.2014 року «віртуальна валюта / криптовалюта» *Bitcoin* є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства [14]. Національний банк України підтвердив свою позицію щодо *Bitcoin* в листі від 08.12.2014 р. № 29-208/72889 [13] в якому теж визначив її грошовим сурогатом. По аналогії права аналогічний підхід можна поширити і на інші види віртуальних валют, такі як: *Ethereum*, *XRP*, *Tether*, *Bitcoin Cash*, *Bitcoin SV*, *Litecoin*, *EOS*, *Binance Coin*, *Tezos*, *UNUS SED LEO* та ін. Зазначимо, що *Bitcoin* є основною масовою віртуальною валютою, ринкова капіталізація *Bitcoin* в декілька разів перевищує ринкову капіталізацію всіх інших існуючих на сьогоднішній день криптовалют, разом узятих. Отже, *Bitcoin* не єдина криптовалюта, проте саме цей вид віртуальної валюти набув значної популярності. Це призвело до того, що всі криптовалюти стали називати біткоїном. Цим і пояснюється підхід НБУ в 2014 році щодо ототожнення всіх віртуальних валют з *Bitcoin*.

Згідно класичного підходу, грошові сурогати у повному обсязі не відповідають жодній характеристикі грошей: ліквідність або дуже низька, або відсутня взагалі, загально визнаність та цінність (стабільність) їм не характерні (а характерні обмеженість і певна умовність їх існування), функції грошей виконуються частково, а ті функції, які виконуються, часто носять дещо ненатуральний, спотворений, сурогатний характер. Дане спотворення знаходить своє вираження у виникненні протиріч між формальним виконанням функцій грошей та характеристиками ліквідності, загально визнаності і стабільності. Скажімо, фактичне використання грошових сурогатів економічними суб'єктами при розрахунках означає, що має місце, як мінімум, виконання функції засобу обігу (обміну). При цьому ліквідність у грошових сурогатів або відсутня, або дуже низька. Оскільки грошові сурогати засновані на певному грошовому масштабі цін, то до функції засобу обміну «приєднується» і функція міри вартості. Разом з тим, характеристика стабільності і загально визнаності грошовим сурогатам не притаманна. Це ж є причиною відсутності у грошових сурогатів функції засобу накопичення. На перший план серед функцій грошей виходить функція засобу платежу, і саме її «домінування» призводить до «сурогатного» характеру інших функцій [1, с. 29-30]. Відзначимо, що віртуальна валюта у зв'язку з особливістю своєї «життєдіяльності», що здійснюється в «цифровому» середовищі, має велику ліквідність, яка прямо залежить від обсягів торгівлі віртуальною валютою на біржах. Це й відрізняє її від інших грошових сурогатів. Якщо ж звернутися до законодавчого визначення грошових сурогатів, якими є будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей (ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV [17]), то під нього віртуальна валюта, у зв'язку зі своїми властивостями, не підпадає. Вітчизняне визначення «грошовий сурогат» кінця ХХ ст. є застарілим і відноситься, перш за все, до векселів, податкових звільнень, частини дебіторської заборгованості, прав вимоги, деяких інших цінних паперів (у тому числі й державних, які отримали «дефолт») і так далі, що й позначено

словосполученням «документ» у наведеному нами вище визначенні.

Розуміючи недоцільність віднесення віртуальної валюти до грошових сурогатів, у 2017 році Національний банк України разом з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг випустив Спільну заяву фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні від 30.11.2017 р. в якій було відзначено, що складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом [15]. Після Спільної заяви листом Національного банку України «Про визнання такими, що втратили актуальність, окремих листів Національного банку України» від 22.03.2018 р. № 40-0006/16290 [16], лист від 08.12.2014 р. № 29-208/72889 було визнано таким, який втратив актуальність. Роз'яснення Національного банку України від 10.11.2014 року залишилось актуальним. Проте згідно ч. 4 ст. 56 Закону України «Про Національний банк України» нормативно-правові акти Національного банку видаються тільки у формі постанов Правління Національного банку, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління Національного банку. Таким чином, ані листи НБУ, ані його роз'яснення не можуть вважатись нормативно-правовим актом та використовуватись як норма права, незважаючи на те, чи відзначені вони як актуальні, чи ні.

Цікавим в нашому науковому пошуку є підхід податкових органів щодо визначення статусу віртуальних валют. Так, згідно Індивідуальної податкової консультації № 5226/10/20-40-14-11-11 від 09.09.2016 р. ГУ ДФС України у Харківській області віртуальна валюта визначається як дохід. Податкова зазначила наступне: «якщо операції, що проводяться платником податків, не віднесені до операцій, що не є об'єктом оподаткування, не звільнені від оподаткування, або не є операціями, до яких застосовується нульова ставка та 7 відсотків, то вони підлягають оподаткуванню податком на додану вартість за основною ставкою згідно ст. 194 ПК України. У разі відповідності віртуальних валют вимогам пп.14.1.120, пп. 14.1.191, пп. 14.1.244, п. 14.1 ст. 14, пп «а» п.

185.1 ст. 185 Податкового кодексу України, операції з постачання віртуальної криптовалюти E-dinar та інших віртуальних валют, місце постачання яких розташовано на митній території України, відповідно до ст. 186 Податкового кодексу України підлягають оподаткуванню податком на додану вартість за привалами Розділу V ПК України» [3]. Проте, Харківський окружний адміністративний суд в своєму рішенні від 13.10.2016 р. № 820/5120/16 [9] посилаючись на Європейський суд з прав людини, а саме, на справу Хедквіст проти Швеції (С-264/14), скасував цю індивідуальну податкову консультацію. Зазначене нами рішення є цікавим в тому, що суд відносить віртуальну валюту до валют традиційних в плані оподаткування. Після такого «законодавчого тлумачення» податкові органи в наступних консультаціях (наприклад, Податкова консультація від 25.01.2019 р. № 282/К/99-99-13-01-02-14/ІПК [4]), які торкалися схожих питань відзначали, що криптовалюта в державі має невизначений статус у зв'язку з чим надати податкову консультацію з питань практичного застосування криптовалют є неможливим.

Крім невизначеного правового статусу, віртуальна валюта з боку державних органів характеризується в негативному світлі, оскільки саме використання криптовалют вважається супутнім елементом угод, які направлені на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. На даному аспекті використання віртуальної валюти постійно наголошує НБУ і правоохоронні органи України в документах, які так чи інакше торкаються питання вітчизняного ринку криптовалют. Не можна не погодитися з тим, що суспільна небезпека використання віртуальної валюти є високою, оскільки вона полегшує вчинення злочинів, приховування фактів фінансування злочинів, їх оплати тощо. Разом з тим, з огляду на зростаючий інтерес до віртуальних валют, з боку фізичних та юридичних осіб у всьому світі, за одночасного негативного ставлення до віртуальних валют з боку державних органів, присутнє позитивне ставлення. При негативному відношенні з боку держави і державних органів та позитивному суспільному відношенні, подальший правовий вакуум буде лише шкодити безпеці держави, її фінансовій сфері, сприяти зміцненню та використанню віртуальної валюти в угодах з «кримінальним забарвленням».

Відзначимо, що віртуальна валюта в Україні з часом отримує належне правове регулювання і чіткий правовий статус, але при цьому основний акцент необхідно зробити на запобіганні (як мінімум, ускладненні) використанні криптовалют при легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом. Нинішній підхід законодавця до законопроектної роботи у сфері регулювання віртуальних валют можна вважати поверхневим. Мета такого регулювання полягає в отриманні державою податку з операцій, які здійснюються на ринку криптовалют. При цьому вітчизняним законодавцем не була проведена юридична кваліфікація віртуальних валют, не визначено її подальший статус з урахуванням її особливостей. Також дивним є підхід, який полягає у введенні в законодавство нових термінів, багато в чому відмінних від європейських, при цьому виключаючи із законодавчого обороту сам термін «віртуальна валюта (криптовалюта)». Такий підхід, на нашу думку, є хибним, бо він порушує загальновідому максиму – *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*. Нагадаємо, що на державному рівні було взято курс на входження України до складу ЄС. Отже, загальнодержавний вектор розвитку *a priori* вже визначив шлях правового регулювання ринку віртуальних валют в нашій країні. Потрібно із самого початку унормування віртуальної валюти адаптувати його до конвенційного законодавства Європейського Союзу, щоб у подальшому не довелося «новостворене» законодавство знов гармонізувати до європейських стандартів.

ВИСНОВКИ

Віртуальні валюти на сьогодні залишаються міжнародною фінансово-технологічною інновацією, результатом технічного та інформаційного прогресу, механізму правового регулювання якої до останнього часу не існувало, а ті механізми, які вже існують в окремих державах, не можуть бути проаналізовані відносно їх ефективності, оскільки минуло дуже мало часу з моменту їх створення. Ускладнює розробку механізму регулювання віртуальних валют відсутність наукового і практичного підходу до їх змісту. При цьому ми дотримуємося позиції, згідно з якою розробка правового статусу віртуальної валюти повинна враховувати особливості суспільних відносин, пов'язаних з її «життєдіяльністю».

Простота використання криптовалют для вчинення дій, які перебувають за рамками правового поля, має також позначитися на

специфіці їх регулювання, а саме – на контролі операцій, здійснених з використанням віртуальних валют.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Ashirov, Ia. (1999). *Teoreticheskie aspekty funktsionirovaniia denezhnykh surrogatov v sovremennoi ekonomike* [Theoretical aspects of the functioning of monetary substitutes in the modern economy] (Doctoral thesis). Moscow (in Russian)
[Аширов, Я. (1999). *Теоретические аспекты функционирования денежных суррогатов в современной экономике* (Кандидатская диссертация). Москва].
2. Bondarenko, D. (2015). *Virtualnye valiuty sushchnost i borba s ikh ispolzovaniem v prestupnykh tseliakh na primere USA* [Virtual currencies: the essence and the fight against their use for criminal purposes (for example, USA)]. *Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo i mezhdunarodnaia iustitsiia*, 6, 23–25 (in Russian)
[Бондаренко, Д. (2015). *Виртуальные валюты: сущность и борьба с их использованием в преступных целях (на примере США)*. *Международное уголовное право и международная юстиция*, 6, 23–25].
3. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy. (2016). *Indyvidualna podatkova konsultatsiia vid 09.09.2016 r. No 5226/10/20-40-14-11-11*. Retrieved March 1, 2020, from <http://zir.sfs.gov.ua/main/bz/view/?src=pz> (in Ukrainian)
[Державна податкова служба України. (2016). *Індивідуальна податкова консультація від 09.09.2016 р. № 5226/10/20-40-14-11-11*. Актуально на 01.03.2020. URL: <http://zir.sfs.gov.ua/main/bz/view/?src=pz>].
4. Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy. (2019). *Podatkova konsultatsiia vid 25.01.2019 r. No 282/K/99-99-13-01-02-14/IPK*. Retrieved March 1, 2020, from <http://zir.sfs.gov.ua/main/bz/view/?src=pz> (in Ukrainian)
[Державна податкова служба України. (2019). *Податкова консультація від 25.01.2019 р. № 282/K/99-99-13-01-02-14/IPK*. Актуально на 01.03.2020. URL: <http://zir.sfs.gov.ua/main/bz/view/?src=pz>].
5. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EU and 2013/36/EU. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>
6. European Central Bank. (2012, October). *Virtual currency schemes*. Retrieved from <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>
7. FATF. (2014). *Virtualnye valiuty kliuchevye opredeleniia i potentsialnye riski v sfere POD/FT* [Virtual currencies - key definitions and potential risks in the area of AML / CFT]. Paris (in Russian)
[Группа разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег. (2014). *Виртуальные валюты – ключевые определения и потенциальные риски в сфере ПОД/ФТ*. Париж].
8. International Monetary Fund. (2016, January). *Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations*. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>
9. Kharkivskiy okruzhnyi administratyvnyi sud. (2016). *Rishennia vid 13.10.2016 r. No 820/5120/16*. Retrieved March 1, 2020, from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62079235> (in Ukrainian)
[Харківський окружний адміністративний суд. (2016). *Рішення від 13.10.2016 р. № 820/5120/16*. Актуально на 01.03.2020. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62079235>].
10. Kuznetsov, V., & Akubov, A. (2016). *O podkhodakh v mezhdunarodnom regulirovanii kriptovaliut Bitcoin v otdelnykh inostrannykh iurisdiksiakh* [On approaches to the international regulation of cryptocurrencies (Bitcoin) in selected foreign jurisdictions]. *Dengi i kredit*, 3, 20–29 (in

Russian)

[Кузнецов, В., & Якубов, А. (2016). О подходах в международном регулировании криптовалют (Bitcoin) в отдельных иностранных юрисдикциях. *Деньги и кредит*, 3, 20–29].

11. Leonova, N. (2018). *Sravnitelnaia kharakteristika virtualnoi i elektronnoi valiuty* [Comparative characteristics of virtual and electronic currencies]. *Evraziiskii Soiuz Uchenykh*, 4(49), 77–79 (in Russian)
[Леонова, Н. (2018). Сравнительная характеристика виртуальной и электронной валюты. *Евразийский Союз Ученых*, 4(49), 77–79].
12. Maramygin, M., Prokofeva, E., Markova, A. (2015). *Ekonomicheskaiia priroda i problemy ispolzovaniia virtualnykh deneg kriptovaliut*. *Izvestiia UrGEU*, 2, 37–43 (in Russian)
[Марамыгин, М., Прокофьева, Е., & Маркова, А. (2015). Экономическая природа и проблемы использования виртуальных денег (криптовалют). *Известия УрГЭУ*, 2, 37 – 43].
13. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2014). Lyst vid 08.12.2014 r. No 29-208/72889. Retrieved March 1, 2020, from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB14375.html (in Ukrainian)
[Національний банк України. (2014). Лист від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. Актуально на 01.03.2020. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB14375.html].
14. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2014, November 10). *Roz'iasnennia shchodo pravomirnosti vykorystannia v Ukraini "virtualnoi valiuty/kriptovaliuty" Bitcoin* [Clarification on the legality of the use of "virtual currency / cryptocurrency" Bitcoin in Ukraine]. Retrieved March 1, 2020, from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB14311.html (in Ukrainian)
[Національний банк України. (2014, Листопад 10). *Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «виртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin*. Актуально на 01.03.2020. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB14311.html].
15. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2017, November 30). *Spilna zaiava finansovykh rehulatoriv shchodo statusu kriptovaliut v Ukraini* [Joint statement of financial regulators on the status of cryptocurrencies in Ukraine]. Retrieved March 1, 2020, from <https://bank.gov.ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (in Ukrainian)
[Національний банк України. (2017, Листопад 30). *Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні*. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini>].
16. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2018). Lyst Natsionalnoho banku Ukrainy vid 22.03.2018 r. No 40-0006/16290. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6290500-18> (in Ukrainian)
[Національний банк України. (2018). Лист Національного банку України від 22.03.2018 р. № 40-0006/16290. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6290500-18>].
17. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [About the National Bank of Ukraine] (Ukraine), 20 May 1999, No 679-XIV. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (in Ukrainian)
[Про Національний банк України (Україна), 20 травня 1999, № 679-XIV. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>].
18. Stovpova, A. S. (2018). *Kryptoaktyvy yak ob'iekt bukhhalterskoho obliku* [Cryptocurrencies as an object of accounting]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 76–80 (in Ukrainian)
[Стовпова, А. С. (2018). Криптоактиви як об'єкт бухгалтерського обліку. *Економіка та держава*, 8, 76–80].
19. Sytnik, I., & Bodareva, T. (2017). *Kriptovaliuta i ee vidy Problemy i perspektivy ispolzovaniia v mire i Ukraine* [Cryptocurrency and its types. Problems and prospects of use in the world and Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 2(189)56–60 (in Russian)

[Сытник, И., & Бодарева, Т. (2017). Криптовалюта и ее виды. Проблемы и перспективы использования в мире и Украине. *Формування ринкових відносин в Україні*, 2(189), 56–60].

20. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Proekt Zakonu "Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakukh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo opodatkuvannia operatsii z krypto aktyvamy" vid 15.11.2019 r. № 2461 []. Retrieved March 1, 2020, from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423 (in Ukrainian)
- [Верховна Рада України. (2019). Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з крипто активами» від 15.11.2019 р. № 2461. Актуально на 01.03.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423].

Історичний розвиток правового регулювання експертної діяльності в кримінальному процесі

Historical Development of Legal Regulation of Expert Activities in Criminal Process

Тетяна Лоза¹

Tetiana Loza

¹ *University of State Fiscal Service of Ukraine*

31 Universytetska street, Irpin, 08205, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.57-4](https://doi.org/10.22178/pos.57-4)

LCC Subject Category: K1-7720

Received 25.03.2020

Accepted 28.04.2020

Published online 30.04.2020

Corresponding Author:

kashkinlaw@gmail.com

© 2020 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті аналізуються історичний шлях розвитку правового регулювання експертної діяльності в кримінальному процесі. Встановлено, що: по-перше, біля своїх витоків експертна діяльність у кримінальному судочинстві ототожнювалась з діяльністю обізнаних осіб, які володіли спеціальними відомостями, обізнаністю в науці, мистецтві, ремеслі, промислі тощо; по-друге, із середини XIX ст. в науковій спільноті почала формуватися думка про необхідність поділу обізнаних осіб на експертів та спеціалістів. В ході наукового пошуку зроблено висновок, що практичне застосування результатів цих досліджень для вдосконалення кримінального процесуального закону було реалізовано за часів радянської влади і, найбільш повно, – після набуття Україною незалежності, розробки та прийняття Кримінально-процесуального кодексу України 2012 року.

Ключові слова: експерт; спеціаліст; експертна діяльність; експертна установа; судова експертиза.

Abstract. The article analyzes the historical way of development of legal regulation of expert activity in the criminal process. It has been established that: firstly, at its origins, expert activity in criminal proceedings was identified with the activities of knowledgeable people who possessed special information, knowledge of science, art, crafts and the like; secondly, since the middle of the nineteenth century in the scientific community, there began to emerge the idea of the need to divide knowledgeable people into experts and specialists. In the course of scientific research it has been concluded that the practical application of the results of these studies to improve the criminal procedural law was implemented during the Soviet times and, most fully, after Ukraine had gained independence, elaborated and adopted the CPC of Ukraine in 2012.

Keywords: expert; specialist; expert activity; expert institution; forensic examination.

ВСТУП

Експертна діяльність як діяльність, що пов'язана з використанням спеціальних знань у кримінальному процесі, пройшла довгий шлях становлення. Незважаючи на те, що сама злочинність як явище соціальної культури була притаманна людському суспільству із самого початку його зародження, експертна діяльність у даному напрямку сформувалася набагато пізніше.

При здійсненні правосуддя постає питання про затримання обвинуваченого у кримінальному правопорушенні. Але, оскільки протягом тисяч років процес пошуку злочинця був інквізиційним і характеризувався відсутністю прав у обвинуваченого, можливості змагання з обвинувачем, наявністю формальної системи оцінки доказів тощо, то в більшості випадків вирішальне значення для засудження мало визнання обвинуваченим своєї провини, яке отримувалося під час тор-

тур. Також при інквізиційному процесі вирішальну роль відігравали показання свідків (на відміну від речових доказів), які ніяк не перевірялися (або перевірялись формально) і приймалися «на віру». Все це призводило до винесення помилкових рішень та притягнення до відповідальності невинних осіб. І лише з переходом розвинутих суспільств від процесу інквізиційного до змішаного процесу актуалізувалося використання знань обізнаних людей, які на сьогоднішній день сприймаються законодавством у якості експертів та спеціалістів.

Мета статті полягає в дослідженні історичних передумов розвитку правового регулювання і становлення професійної експертної діяльності в кримінальному процесі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Європі витоки залучення обізнаних людей до кримінального процесу беруть свій початок в європейських правових актах із середини XVI ст. Наприклад, в німецькому Кримінально-судовому уложенні «Священної Римської імперії німецької нації» 1532 року або французькому Великому кримінальному ордонансі 1670 р. У Кримінально-судовому уложенні під обізнаними людьми розумілися: професійні юристи (ст. LXXIII); обізнані жінки (повивальні бабки), лікарі й аптекарі (ст. LXXV), хірурги (ст. CXLVII) [4]. У Великому кримінальному ордонансі обізнані люди (в основному, представники лікувальних професій) в період розшукового процесу розглядалися не лише як свідки, а вже і як особи, які допомагають судді правильно зафіксувати обставини поранення і смерті. В Англії у цей період в законодавстві закріпилася позиція, згідно з якою обізнані люди розглядалися як «особливого роду свідки, які на відміну від інших свідків мали право висловлювати свою думку, тобто, давати оцінку фактам на основі спеціальних знань, якими вони володіють» [10, с. 11].

Витоки зародження спеціалізованої експертної діяльності на українських землях безпосередньо відносяться до того періоду, коли значна частина територій нинішньої України входила до складу Російської Імперії. У 1764 році була ліквідована Гетьманщина, в 1775 році – знищена Запорізька Січ. Після поділу Речі Посполитої (1772–1795 роки) значна ча-

стина нинішньої Правобережної України опинилася у складі Російської Імперії (крім Галичини). У 1783 році до Імперії були приєднані землі Кримського ханства. Пов'язано це було з тим, що після поглинання Російською Імперією українських земель, на них повністю поширилося імперське законодавство, в тому числі й Військовий артикул 1716 року, в якому містилася норма, згідно з якою: «належить достовірно знати, що смерть всеконечно від биття трапилася... того ради дуже потрібно, щоб коли хто помре, забитий у битві, поколотий чи порубаний, визначити лікарів, які б тіло мертве розрізали і достовірно розшукали, яка була причина його смерті, зафіксувати це письмово і свідчити про це в суді» (арт. 154) [3]. Виходячи зі змісту артикулу 154 весь Військовий артикул 1716 року можна вважати першим законодавчим актом у сфері експертної діяльності, оскільки він містить першу офіційну вимогу щодо необхідності проведення обізнаними людьми (лікарями) розтину. Звернемо увагу на те, що незважаючи на законодавчу вимогу здійснення доповідними людьми розтину, відомості, отримані з їх допомогою, не віднесені Артикулом до переліку самостійних джерел доказів. Коротке зображення процесів і судових тягб, що було частиною Військового артикулу 1716 року, до числа доказів відносить власне визнання, показання свідків, письмові свідчення, присягу, розпитування з пристрастю і тортури [3]. Артикул діяв на українських землях аж до введення в дію Зводу законів Російської Імперії в 1835 році [6].

Зводом законів Російської Імперії 1832 року була істотно розширена регламентація експертної діяльності. Ст. 943 Зводу законів встановлювала, що «якщо точне пізнання обставини, яка зустрічається у справі, передбачає особливі відомості або обізнаність у будь-якій науці, мистецтві чи ремеслі, то слід вистребувати про те показання і думку обізнаних людей, дотримуючись правил, викладених у главі про дослідження події та огляд» [6]. Також, згідно зі ст. 1068 Зводу законів за показаннями обізнаних людей визнавалася сила самостійного джерела доказів. Слід також підкреслити той факт, що Звід законів, як і законодавство до нього, ще не передбачав відмінності між експертами та обізнаними особами, що залучаються до огляду. Проте в наукових колах сформувалися два основних

підходи до розуміння того статусу, яким були наділені обізнані люди.

Перший співвідносить обізнаних людей із особливими свідками, які залучаються для отримання більш повної інформації з місця події або проведення огляду. Ґрунтувався він на тому, що допит обізнаних людей на слідстві та в суді здійснювався за правилами допиту свідка.

Другий підхід, якого ми також усі дотримуємося, полягає в тому, що обізнана людина – це не хто інший, як експерт. Як писав А. Ф. Коні, судова практика доволі часто змушує звертатися до спеціальних досліджень, зосереджуючи в них центр тяжіння справи або звертаючись за сприянням до обізнаних людей, тобто експертів, з різних спеціальних галузей знань, мистецтва і ремесел. Експерт дає висновок про те, що кажуть йому його знання, досвід і навички щодо спірних, сумнівних або незрозумілих без його допомоги об'єктивних даних справи, зовсім незалежно від їх відношення до вини або невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або підсудного. Тому в межах своїх знань він є науковим суддею того матеріалу, який ним добуто шляхом дослідження або піддано його розгляду. Безумовно, що висновок експерта не може бути обов'язковим для суду і зовсім не є наперед встановленим доказом, що не підлягає перевірці або критиці. Але в усіх випадках критика експертизи повинна бути суворо обґрунтована і до праці експерта треба ставитися з особливою увагою [7, с. 192].

Надалі законодавче закріплення необхідності проведення експертної діяльності в кримінальному процесі чітко простежується в Статуті кримінального судочинства 1864 року, прийнятого в рамках комплексної судової реформи. Реформа повністю змінила існуючий на той час процес розслідування злочинів. Була запроваджена посада судового слідчого у зв'язку із введенням у кримінальний процес попереднього слідства. Зміни процесу розкриття й розслідування злочинів актуалізували перед слідчими низку нових завдань, вирішення яких виявилось неможливим без з'ясування механізму виникнення інформації про злочинця і злочин, тому важливе значення у викритті злочинця почало надаватись речовим слідам або, як їх називали, «німим свідкам». Віднині в кожному конкретному випадку було необхідно відтворити в деталях

модель діяльності злочинця. Тільки об'єктивно достовірно пізнавши зміст діяльнійшої події злочину, можна правильно й безпомилково прийняти рішення про винність чи невинність тієї чи іншої особи. Дана задача могла бути вирішена лише за допомогою матеріальних об'єктів (слідів), залишених злочинцем на місці злочину. Таким чином, для того, щоб побудувати ізоморфну модель злочинної діяльності, тобто відтворити минулу діяльнійшу подію злочину, необхідне дотримання трьох умов. По-перше, це наявність об'єктів різної матеріальної природи, а саме – стану цих об'єктів, які були перетворені діями злочинця. По-друге, наявність у перетворених станах об'єктів відображеної інформації про різні сторони минулої діяльнійшої події злочину. По-третє, достатність, оскільки наявність перших двох умов ще не дозволяє відтворити картину злочину в ізоморфній моделі. Остання умова означає можливість суб'єкта пізнання розпізнавати слідову інформацію, яка існує об'єктивно, але в потенційній формі [2, с. 16-17]. Лише точно встановивши модель злочинної діяльності, слідчий має повноцінну можливість розкрити особистість злочинця і обставини злочину. Поклавши на судового слідчого повноваження з розслідування злочинів законодавець також передбачив те, що в окремих випадках його рівня підготовки і кваліфікації буде недостатньо для вирішення всіх питань, що виникають у процесі судового слідства. Це питання, пов'язані з повною інтерпретацією речових слідів злочину, відповіді на які може дати людина, яка володіє досвідом або спеціальними знаннями. У зв'язку з цим до Статуту кримінального судочинства була включена норма, згідно якої «у тих випадках, коли для точного усвідомлення обставини, що зустрічається у справі, необхідні спеціальні відомості або обізнаність в науці, мистецтві, ремеслі, промислі чи будь-якому занятті, запрошуються обізнані люди» (ст. 112) [16]. Після судової реформи, стаття 112 сприяла масовому залученню обізнаних людей у кримінальне судочинство. Використання спеціальних знань у різних формах пізнання призвело до того, що погляди вчених розділили обізнаних людей на спеціалістів, які залучаються для дачі роз'яснень суду з різних питань, а також експертів для дослідження речових слідів.

Зауважимо, що саме судова реформа, яка трансформувала кримінальне судочинство з об-

винувального в змагальне, дозволила найбільш повно реалізувати можливості залучених до процесу обізнаних людей, не дивлячись на те, що схожі норми також містилися у Зводі законів 1832 р.

Слід також відзначити, що відлік часу виникнення експертної діяльності помилково зводити до моменту появи інституту судової експертизи, яка виникла в умовах принципово нового для судової системи принципу змагальності. Оскільки інститут судової експертизи є не причиною виникнення експертної діяльності, а її наслідком. Підвищення рівня знань, їх якісної складової, розробка наукових методів дослідження об'єктів, – все це в сукупності і призвело до відкриття експертних установ, оскільки експертна діяльність як спільність та сукупність знань накопичила на той час достатній їх обсяг. В іншому випадку, якщо виникнення експертної діяльності звести до моменту появи інституту судової експертизи, то ним буде 1889 рік, коли була відкрита перша експертна лабораторія – судово-фотографічна лабораторія Є. Ф. Буринського.

Знаковим для експертної діяльності стало прийняття Закону «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві і Одесі» від 04.07.1913 р. На підставі даного Закону в лютому 1914 року було відкриті Кабінет науково-судової експертизи при прокурорі Київської судової палати і Кабінет науково-судової експертизи при прокурорі Одеської судової палати. За 1914 рік в обох установах було проведено 370 експертиз з використанням таких методів пізнання (ідентифікації), як дактилоскопія, антропометрія, світлопису, графологія, фотографія, хімічних та мікроскопічних досліджень [2, с. 71].

Після революційних подій 1917 року, в перші роки встановлення влади більшовиків регламентації експертної діяльності ніхто не приділяв особливої уваги, законодавство не містило норм, які б встановлювали правовий статус судової експертизи та осіб, які можуть її проводити. Перший декрет про суд і наступні декрети не встановлювали детальної форми судочинства, залучення до судового процесу обізнаних осіб. Разом з тим, Декрет про суд № 1 допускав у певних межах збереження старих процесуальних форм, оскільки місцевим судам надавалося право керуватися в своїх рішеннях і вироках дореволюційними законами в галузі судочинства в тій мірі, в

якій вони не були відмінені революцією і не суперечили революційній совісті і революційній правосвідомості [11, с. 94]. Положення декретів про суди, виданих у перші роки радянської влади, стали основою перших законів про суд радянської України. Отже, за «буквою закону» українським судам не заборонялось застосовувати знання та досвід обізнаних осіб в судочинстві на підставі норм Статуту кримінального судочинства 1864 р.

Знакові зміни в регулюванні експертної діяльності настали з прийняттям у 1922 році Кримінально-процесуального кодексу УСРР. Ст. 62 КПК УСРР 1922 р. до доказів віднесла показання свідків, висновки експертів, речові докази, протоколи оглядів та інші писані пояснення обвинуваченого [17]. Аналогічна норма також була внесена в КПК УСРР 1927 р. (ст. 58) [18]. Таким чином, законодавець остаточно відмовився від використання на практиці терміна «обізнана особа», та замінив його на термін «експерт». Законодавством було визначено право органів розслідування (суду) на оцінку, погодження та відхилення висновку експертів, право призначати повторні експертизи, право обвинуваченого на виклик експерта тощо. Процесуальне становище експерта, його права та обов'язки отримали детальну (в порівнянні з попереднім законодавством) регламентацію. Згідно із законодавством судово-медичні експерти запрошувалися не лише для розтину трупів, але і для їх огляду, для огляду потерпілого, обвинуваченого та в інших випадках, де потрібна медична експертиза. У разі необхідності експерти також запрошувалися для участі в проведених слідчим оглядах й опосвідченнях, при цьому наголошувалося на дотриманні правил провадження експертизи.

Прийняття КПК УСРР 1922 р. і КПК УСРР 1927 р. не припинило дискусії про фактичний статус експерта. Наприклад, В.М. Нікіфоров вважав, що за певних умов експерт може бути помічником і консультантом судді та слідчого. Аргументуючи свою позицію, він наводив ряд прикладів, пов'язаних з участю експерта

¹ З 10 березня 1919 року по 30 січня 1937 року республіка мала назву – «Українська Соціалістична Радянська Республіка». Згідно з Конституцією 1937 року, порядок слів у назві республіки було змінено на «Українська Радянська Соціалістична Республіка».

в огляді місця події, коли було необхідно оцінити характер, взаємне розташування, форму слідів (ніг, крові, транспортних засобів і тощо). Автор відзначав, що для вирішення даних питань треба мати спеціальні знання з трасології, судової медицини тощо. Якщо слідчий не має достатньо повних і детальних знань, він повинен проконсультуватися з експертом щодо криміналістичного значення слідів [12, с. 105–106]. Протилежної точки зору дотримувалися Р. Д. Рахунів і А. І. Вінберг, які вважали, що експерт не може виконувати роль консультанта або помічника слідчого і судді, оскільки це суперечить процесуальній природі експертизи [19, с. 71–73; 13]. На нашу думку, існуюча дискусія була не безпідставною, адже процес розмежування функцій спеціаліста та експерта вже розпочався та мав свої процесуальні кордони.

Після набуття чинності КПК УСРР 1922 р. для можливості проведення експертиз у кримінальному судочинстві Постановою РНК УСРР «Положення про Кабінети науково-судових експертиз» від 10.07.1923 р. в системі Народного комісаріату юстиції були створені обласні кабінети науково-судових експертиз. Кабінети НСЕ відкрились у Києві, Одесі та Харкові. До їх завдань входило здійснення за допомогою фотографії, мікрографії, дактилоскопії, хімічного й мікроскопічного аналізів та інших наукових методів різного роду досліджень, як-то: всебічне дослідження документів, печаток, штампів, шрифтів, грошових знаків, засвідчення особистості за відбитками пальців, за почерком, за фотознімками, за різними особливостями; ототожнення різного роду предметів, дослідження отрут, абортивних засобів, хімфармпрепаратів, дослідження крові, волосся, сперми тощо [8, с. 19]. В кінці 1925 року вони були перейменовані на Інститути науково-судових експертиз.

У наступні роки застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві поступово розширювалося. Напрацьовувалися різні форми застосування спеціальних знань, чому сприяла судова та слідча практика. У 1927 році в системі органів міліції по всьому Радянському Союзу були створені науково-технічні відділи та відділення, які проводили експертизи. У цей період було видано велику кількість наукової літератури, присвяченої експертизам та експертній діяльності в цілому. Позитивний ефект від експертиз у судочинстві та розслідуваннях був обґрунтований

не лише теоретиками, а й підтверджений практиками, які проводили експертизи і активно займалися науково-організаційною та методичною роботою. Нагромаджені знання вимагали належної регламентації та правового обґрунтування, що було забезпечено в результаті прийняття КПК УРСР 1960 р. [9]. Наприклад, коло слідчих дій, у яких обов'язковим є застосування спеціальних знань, було обговорено в КПК та істотно розширено (ст. 76) в порівнянні з попередніми кодексами. До КПК УРСР 1960 р. були включені норми про висновок експерта, було відновлено право експерта на ініціативні дії, а також вирішені інші процесуальні питання. Відзначимо, що у своїй першій редакції КПК УРСР 1960 р. не мав окремих статей, присвячених спеціалісту, і тільки Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» від 30.08.1971 р. № 117-VIII [14] Кодекс було доповнено рядом статей присвячених участі спеціаліста в кримінальному процесі: ст. 1281 (Участь спеціаліста при проведенні слідчих дій) та ст. 2701 (Участь спеціаліста в судовому розгляді). Також на спеціаліста було поширено дію ст. 62 (Відвід перекладача, експерта, спеціаліста і секретаря судового засідання) та ст. 92 (Відшкодування витрат свідкам, потерпілим, законним представникам потерпілих, експертам, спеціалістам, перекладачам і понятим) [9].

І хоча інститут судової експертизи після введення в дію КПК України 1960 р. отримав широку правову базу, наступні інтеграція й диференціація наукових знань, пов'язані з новим етапом розвитку суспільних відносин (необхідність існування іншого рівня спеціалізації й кооперації у сфері трудових процесів, зумовлена появою та використанням нових технологій) окреслили проблеми, що вимагали свого законодавчого вирішення [5, с. 48]. Погоджуємося з висловлюванням, що значну кількість даних проблем неможливо було вирішувати шляхом простого внесення доповнень та змін до чинного КПК України, оскільки це призвело б до гіпертрофованого місця експертизи в даному законі по відношенню до інших стадій процесу та інших джерел доказів [1, с. 98–99]. Необхідність вирішення існуючої проблеми без прийняття нових КПК (ця проблема стосувалась багатьох республіканських КПК) або внесення змін до вже дію-

чих, зумовила розробку в 1974 році Проекту загальносоюзного закону «Про судову експертизу». Проект був розроблений, але не прийнятий як закон. У наступні роки неодноразово робилися спроби реанімувати ідею загальносоюзного закону про експертизу, але в підсумку основні його посили були реалізовані після розпаду СРСР в Законі України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII [13]. Закон не тільки визначив правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності, але й визначив принципи, обов'язки і права експерта, вимоги, які висуваються до експерта, загальні вимоги до науково-методичного та організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності тощо, з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи наведену інформацію, можна сказати, що історія становлення експертної діяльності на українських теренах налічує кілька сотень років. Біля своїх витоків експертна діяльність у кримінальному судочинстві ототожнювалась з діяльністю обізнаних осіб, які володіли спеціальними відомостями, обізнаністю в науці, мистецтві, ремеслі, промислі тощо. Із середини XIX ст. в науковій спільноті почала формуватися думка про необхідність поділу обізнаних осіб на експертів та спеціалістів. Практичне застосування результатів цих досліджень для вдосконалення кримінального процесуального закону було реалізовано за часів радянської влади і, найбільш повно, – після набуття Україною незалежності, розробки та прийняття КПК України 2012 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Belkin, R. S. (1997). *Kurs kriminalistiki* [Forensics course]. Moscow: IURISTIE (in Russian) [Белкин, Р. С. (1997). *Курс криминалистики*. Москва: Юристъ].
2. Bikmaeva, N. L. (2006). *Istoriko-kriminalisticheskie tendentsii razvitiia sudebnoi ekspertizy i sudebnykh ekspertnykh uchrezhdenii Rossii XIX – konets XX veka* [Historical and forensic trends in the development of forensic science and judicial expert institutions in Russia: XIX - the end of the XX century] (Doctoral thesis). Izhevsk (in Russian) [Бикмаева, Н. Л. (2006). *Историко-криминалистические тенденции развития судебной экспертизы и судебных экспертных учреждений России: XIX – конец XX века* (Кандидатская диссертация). Ижевск].
3. Istoricheskii fakultet Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta imeni M. V. Lomonosova. (2020). 26 aprelia 1715 g. Artikel Voinskii. Retrieved March 1, 2020, from <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm> (in Russian) [Исторический факультет Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова. (2020). 26 апреля 1715 г. Артикул Воинский. Актуально на 01.03.2020. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm>].
4. Karolina. (1967). *Ugolovno-sudebnoe ulozhenie Karla V* [Criminal Code of Charles V]. Alma-Ata: Nauka (in Russian) [Каролина. (1967). *Уголовно-судебное уложение Карла V*. Алма-Ата: Наука].
5. Kharchenko, D. A. (2006). *Sudebnaia ekspertiza v rossiiskom ugolovnom sudoproizvodstve* [Forensics in Russian criminal proceedings] (Doctoral thesis). Irkutsk (in Russian) [Харченко, Д. А. (2006). *Судебная экспертиза в российском уголовном судопроизводстве* (Кандидатская диссертация). Иркутск].
6. Klassika rossiiskogo prava. (2020). *Svod zakonov Rossiiskoi Imperii 1832* [Code of laws of the Russian Empire 1832]. Retrieved March 1, 2020, from <https://civil.consultant.ru/code> (in Russian) [Классика российского права. (2020). *Свод законов Российской Империи 1832*. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://civil.consultant.ru/code>].
7. Koni, A. F. (1969). *Na zhiznennom puti* [On the path of life] (Vol. 1). Moscow: n. d. (in Russian) [Кони, А. Ф. (1969). *На жизненном пути* (Т. 1). Москва: n. d.].

8. Krylov, I. F. (1975). *Ocherki istorii kriminalistiki i kriminalisticheskoi ekspertizy* [Essays on the history of forensic science and forensic science]. Leningrad: n. d. (in Russian)
[Крылов, И. Ф. (1975). *Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы*. Ленинград: н. д.].
9. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Ukraine), 28 December 1960, No 1001-05. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (in Ukrainian)
[Кримінально-процесуальний кодекс України (Україна), 28 грудня 1960, № 1001-05. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>].
10. Kudriavtseva, A. V. (2001). *Sudebnaia ekspertiza kak institut ugovovno-protsesualnogo prava* [Forensic science as an institution of criminal procedure law] (Doctoral thesis). Saint-Petersburg (in Russian)
[Кудрявцева, А. В. (2001). *Судебная экспертиза как институт уголовно-процессуального права* (Докторская диссертация). Санкт-Петербург].
11. Kurdiukov, V. V. (2009). *Teoretychni zasady ta kryterii obov'iazkovoho pryznachennia sudovykh ekspertyz v kryminalnomu protsesi Ukraini* [Theoretical principles and criteria for mandatory appointment of forensic examinations in the criminal process in Ukraine] (Doctoral thesis). Kyiv (in Ukrainian)
[Курдюков, В. В. (2009). *Теоретичні засади та критерії обов'язкового призначення судових експертиз в кримінальному процесі України* (Кандидатська дисертація). Київ].
12. Nikiforov, V. N. (1947). *Ekspertiza v sovetskom ugovovnom protsesse* [Expertise in the Soviet criminal trial]. Moscow: RIO VIUA (in Russian)
[Никифоров, В. Н. (1947). *Экспертиза в советском уголовном процессе*. Москва: РИО ВЮА].
13. Pro sudovu ekspertyzu [About forensic examination] (Ukraine), 25 liutoho 1994, No 4038-XII. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (in Ukrainian)
[Про судову експертизу (Україна), 25 лютого 1994, № 4038-XII. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>].
14. Pro vnesennia dopovnen i zmin do Kryminalno-protsesualnogo kodeksu Ukrainiskoi RSR [On making additions and changes to the Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR] (Ukraine), 30 August 1971, No 117-VIII. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63%D0%B0-06> (in Ukrainian)
[Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР (Україна), 30 серпня 1971, № 117-VIII. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63%D0%B0-06>].
15. Rakhunov, R. D. (1941). *Ekspertiza na predvaritelnom sledstvii* [Preliminary investigation examination]. *Sotsialisticheskaia zakonnost*, 2, 24–29 (in Russian)
[Рахунув, Р. Д. (1941). *Экспертиза на предварительном следствии*. *Социалистическая законность*, 2, 24–29].
16. Sait Konstituatsii Rossiiskoi Federatsii. (2020). *Ustav ugovovnogo sudoproizvodstva 1864* [Statute of Criminal Procedure 1864]. Retrieved March 1, 2020, from <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137> (in Russian)
[Сайт Конституции Российской Федерации. (2020). *Устав уголовного судопроизводства 1864*. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137>].
17. Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. (2001). *Kryminalno-protsesualnyi kodeks USRR 1922*. In Yu. Shemshuchenko (Ed.), *Yurydychna entsyklopediia* (Vol. 3). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana (in Ukrainian)
[Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. (2001). *Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922*. В Ю. Шемшученко (Ред.), *Юридична енциклопедія* (Т. 3). Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана].

18. Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. (2001). Kryminalno-protsesualnyi kodeks USRR 1927. In Yu. Shemshuchenko (Ed.), *Yurydychna entsyklopediia* (Vol. 3). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana (in Ukrainian)
[Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. (2001). Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927. В Ю. Шемшученко (Ред.), *Юридична енциклопедія* (Т. 3). Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана].
19. Vinberg, A. I. (1949). *Osnovnye printsipy sovetskoï kriminalisticheskoi ekspertizy* [The basic principles of the Soviet forensic examination] Moscow: Iuridicheskaia literatura (in Russian)
[Винберг, А. И. (1949). *Основные принципы советской криминалистической экспертизы*. Москва: Юридическая литература].

Поняття «докази» в кримінальному процесі України: загальнотеоретичний аналіз

Concept "Evidence" in the Criminal Process of Ukraine: General-Theoretical Analysis

Руслан Андрійчук¹
Ruslan Andriichuk

¹ *University of State Fiscal Service of Ukraine*
31 Universytetska street, Irpin, 08205, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.57-5](https://doi.org/10.22178/pos.57-5)

LCC Subject Category: [K1-7720](#)

Received 25.03.2020
Accepted 28.04.2020
Published online 30.04.2020

Corresponding Author:
kashkinlaw@gmail.com

© 2020 The Author. This article
is licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті аналізуються висвітлені в юридичній літературі підходи до розуміння терміну «докази». Аналізуються розроблені в кримінальній процесуальній науці концепції щодо трактування сутності доказів. Розкрита сутність кожної з них і висловлені критичні зауваження щодо окремих концепцій. Запропонована власна позиція щодо трактування терміну «докази» в українському кримінальному процесі.

Ключові слова: експерт; спеціаліст; експерта діяльність; експертна установа; судова експертиза.

Abstract. The article analyzes the approaches to understanding the term «evidence», highlighted in juridical literature. The concepts of interpretation of the essence of evidence, developed in criminal procedural science are analyzed. The essence of each of them is disclosed and critical remarks are made regarding particular concepts. The author's own position regarding the interpretation of the term «evidence» in the Ukrainian criminal procedure is proposed.

Keywords: evidence; facts; factual data; sources of evidence; concepts of evidence.

ВСТУП

У теорії доказів, яка охоплює всі аспекти доказового права та механізм його застосування у кримінальному провадженні, центральні елементи наукового пошуку стосуються безпосередньо самих понять «доказ» та «доказування». Дану позицію, на наш погляд, безапеляційно підтверджує і Кримінальний процесуальний кодекс України, в якому глава 4 має назву «Докази та доказування». Поняття доказів є початковим як у доказовому праві, так і в теорії доказів. Різні аспекти доказування постійно перебувають у полі уваги теоретиків і практиків. Інтерес до цього питання небезпідставний, оскільки він обумовлений не лише важливістю доказування на законодавчому, науковому і практичних рівнях, але й необхідністю переосмислення різних аспектів доказування, обумовлених бажанням українців інтегрувати свою країну в Європей-

ський Союз, наблизити її законодавство до європейських норм. Все вищесказане супроводжується переоцінкою концептуальних положень науки кримінального процесу, складовою частиною якої є і теорія доказів.

Будь-яке питання, що стосується доказів або доказування, починається з того, що ж саме слід розуміти під терміном «докази». Правильне визначення даного терміну є необхідною умовою здійснення доказування, на якому ґрунтується все кримінальне судочинство. Спотворення процедурних аспектів доказування, звуження предмета доказування виникають внаслідок нерозуміння базових положень і визначень доказового права. Розуміння і трактування зазначеного терміну також покладено в основу вирішення питань про допустимість доказів, воно задає правові вимоги до формування доказів. Дані вимоги, в свою чергу, дозволяють уникнути помилок,

що допускаються в кримінальному судочинстві. З огляду на наведене, перш ніж приділяти свою увагу проблематиці допустимості доказів (в подальших наукових роботах), необхідно визначитись, що ж слід розуміти під терміном «докази» в кримінальному процесі України.

Метою статті є дослідження розроблених концепцій та підходів щодо трактовки сутності терміну «докази» та формулювання власного розуміння цієї категорії.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Починаючи наше дослідження, слід зазначити, що перші трактування щодо змісту терміна «доказ» почали формуватися на межі XIX – XX ст. Ці «дореволюційні» трактування можна охарактеризувати як неточні й суперечливі. Так, Л. Є. Володимиров кримінальним доказом визнавав дані, які породжують переконання в існуванні чи відсутності якої-небудь обставини. На його думку, все, що наповнює світ речовинний, все, що може бути сприйнято зі світу духовного, може становити кримінальний доказ [23, с. 133, 136]. Автор М. В. Духовський доказом вважав усе, що здатне сприяти роз'ясненню кримінального злочину, невинності або винності обвинуваченого [4, с. 137]. Автор Ю. А. Глазер під доказом розумів сукупність підстав переконання у дійсності або недійсності обставини, що підлягає судовому посвідченню у даній справі [6, с. 7]. Такий різносторонній підхід був обумовлений зародженням і формуванням поглядів вчених на поняття «доказ» в кримінальному процесі.

Після приходу до влади більшовиків і створення СРСР, радянські вчені багато в чому продовжили розвиток поглядів дореволюційних авторів на питання, пов'язані з кримінальним процесуальним доказуванням. При цьому з усіх запропонованих варіацій трактувань терміна «доказ» виділилося кілька повноцінних концепцій. Однією з них стала логічна концепція. У теорії кримінального процесу розуміння доказів лише як фактів становить зміст логічної концепції доказів, витоки якої простежуються в роботах І.Я. Фойницького. Основне значення в розумінні доказів він надавав логічному процесу. За його твердженням, будь-який доказ зводиться до силогізму, що становить остаточний результат

нашого міркування, розбитий на його складові частини [5, с. 199–200].

Після прийняття Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік від 25.12.1958 року, в яких докази вперше було визначено як фактичні дані (у зв'язку з чим докази розумілися як факти, обставини, за допомогою яких встановлюються злочин і особа, яка його вчинила, а показання свідка, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, висновок експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, інші документи були джерелами доказів у наукових колах), позиція І. Я. Фойницького знайшла багато прихильників. Вчені вважали, що в своєму розумінні доказів як фактів, вони цілком ґрунтувалися на формулюванні закону. Під фактами у процесуальній літературі відносно доказів розумівся пізнаний відрізок дійсності, як достовірне знання, яке використовується в якості логічного посилу, аргументу, частка отримання нового знання [8, с. 100-101]. Автор М. О. Чельцов відзначав: «факти, з яких виводиться існування доказуваного факту, носять назву доказових фактів або доказів ... Доказами є факти, обставини» [1, с. 132-135]. Схожої точки зору дотримувались С. О. Голунський та Ц. М. Каз [7; 12]. Інший прихильник цієї концепції – Р. Г. Домбровський під доказами у кримінальній справі розумів лише факти, при цьому маючи на увазі, що судові докази – це факти, які проникли у пізнавальну сферу людини і тим самим перетворилися на думки про них [14, с. 89]. Доказування зводилося, по суті, до логічного процесу – оперування фактами-доказами. Факт, як явище об'єктивної дійсності, існує незалежно від обізнаності про нього осіб, які здійснюють провадження у кримінальній справі. Відомості про факт – це вже інформація, за допомогою якої можна пізнати факт дійсності [20, с. 24–25]. Факт будь-якої обставини може бути підтверджений через відомості, які при набутті ними необхідної процесуальної форми стають доказами. Як зазначає М. М. Кіпніс, під фактичними даними слід розуміти наявні в доказах відомості, інформацію про минулі події [13, с. 12]. Отримання достовірних відомостей (фактів обставини справи) можна розглядати як мету процесу доказування.

Логічна концепція ототожнює докази з фактичними даними, точніше, з «даними про факти». Відповідно до словника С. І. Ожегова етимологічно дані – це відомості, необхідні

для певного висновку, рішення [19, с. 448–449]. Отже, фактичні дані – це відомості про факти, тобто явища дійсності. Ця трактовка давала поняття доказів тільки в одному – логічному (звідси і її назва) аспекті доказування. Усе доказування, згідно з цією концепцією, зводилося до логічного процесу – оперування фактами-доказами [18, с. 60]. Такий односторонній підхід призвів до теоретичних нестиківок, що викликало критику в науковій літературі. Основними критичними аргументами були такі: по-перше, якщо доказами є тільки факти, то вони, у свою чергу, теж повинні бути чимось підтверджені (доказані); по-друге, докази-факти повинні десь бути закріплені, тобто мати якісь джерела, оскільки в протилежному випадку вони не можуть бути витребувані чи отримані; по-третє, якщо докази – це об'єктивно існуючі факти реальної дійсності, то немає жодного сенсу говорити про їхнє оцінювання [9, с. 91; 18, с. 60]. Логічна концепція не враховувала форму, цілком покладаючись на зміст. Слід акцентувати увагу на тому, що доказ включає в себе не лише зміст відображуваного, але і його форму, яка дозволяє образу відображуваного існувати в реальній дійсності. Якщо не враховувати в доказах встановлену законом форму існування відображення, то вони будуть лише об'єктивно збереженими слідами події, яка відбулася.

Тенденції ототожнення доказів із фактичними даними простежуються в юридичній літературі, починаючи із прийняття КПК України 1960 року, в якому в ст. 65 під доказами розумілись «всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативнорозшукових заходів, та іншими документами» [16]. Як ми бачимо КПК 1960 року в ст. 65, присвяченій доказам, встановлював і їх джерело.

На сьогоднішній день легальне визначення терміна «докази» міститься в ст. 84 КПК України 2012 року. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [17]. Як ми бачимо, вітчизняний законодавець в обох процесуальних кодексах розмежував докази і джерела доказів. На нашу думку, найбільш правильною є позиція, згідно якої фактичні дані і ті процесуальні джерела, з яких ці фактичні дані можуть бути почерпнуті, незалежно від їх назви утворюють єдине розуміння доказів у кримінальному процесі та мають бути вказані в одному визначенні.

На відміну від логістичної концепції доказів, подвійна концепція визначає докази не лише як факти, але і як ті джерела, з яких дані факти були почерпнуті: документи, показання, речові докази і т.п. Основні постулати концепції були розкриті М.С. Строговичем. Виступаючи з критикою вчених, які ототожнюють поняття доказу і доказового факту, нівелюючи значення джерела доказів, М. С. Строгович зазначав, що факти, якими доказується винність особи у вчиненні злочину, як і факти, якими вона спростовується, не даються слідству і суду в готовому вигляді. Ці факти самі повинні бути доказані, а будь-який факт нічим іншим доказуватися не може, крім як доказами, тому показання свідка, висновок експерта – це доказування факту перебування обвинуваченого в даний час у даному місці [21, с. 291]. Незважаючи на цілком обґрунтовані зауваження М. С. Строговича, можна не погодитися з тим, що при інтерпретації подвійної концепції доказу спостерігається певне логічне протиріччя, виражене в ототожненні його складових елементів із самим поняттям. І фактичні дані, які є змістом відображення, і їх джерела, що виступають у якості процесуальної форми – кожні окремо визнаються доказами у кримінальній справі. В даному випадку порушуються логічні закономірності, пов'язані з існуванням складових елементів єдиного поняття. Так, наприклад, здійснення однієї стадії попереднього розслідування ще не утворює провадження всієї

кримінальної справи, так само, як і наявність одного з компонентів доказу не може підміняти його самого. Тому складові елементи поняття доказу, його зміст і процесуальна форма не можуть кожен окремо становити зазначене поняття [15, с. 74]. Що і приводить до позиції, озвученої нами раніше, згідно з якою фактичні дані та їх процесуальні джерела утворюють єдине, неподільне розуміння доказів. Джерело доказу і порядок отримання фактичних даних є процесуальною формою фактичних даних, які стають доказами.

В теорії доказового права також існує і потрібна концепція, де під доказами розуміються фактичні дані, їх процесуальні джерела, а також носії фактичних даних – відомостей. Так, на думку А. А. Давлетова, кримінально-процесуальний доказ має розглядатися як єдність носія слідів-фактів, фактичних даних, отриманих від носія, процесуальної форми закріплення носія та фактичних даних [2, с. 62]. Повною протилежністю потрібної концепції доказів є інформаційна концепція. Її засновником вважається В. Я. Дорохов [3]. Суть концепції полягає в розумінні доказу як єдності відомостей (інформації) про факти (а не самих цих фактів) і джерел таких відомостей. Справді, пізнати факти минулого можна лише шляхом отримання про них інформації, яка збереглася в пам'яті людей або на якихось матеріальних носіях. Здобутком такого підходу була можливість говорити про достовірність або недостовірність таких відомостей, а отже, і про їхню перевірку й оцінювання. Така модель швидко поширилась та набула визнання багатьох учених-процесуалістів [22, с. 116]. Так, Л. М. Карнеєва зазначала, що доказами є тільки відомості (інформація) про факти, а не самі факти, оскільки вони – об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людини. Обґрунтовуючи свою точку зору, Л. М. Карнеєва відзначала, що факт існує незалежно від того, чи знають про нього особи, що проводять розслідування. Щоб використовувати факти в доказуванні, вони повинні бути відображені в свідомості людини у вигляді відомостей про них [10, с. 6]. Інформаційне трактування доказів за своїм змістом відповідає теорії відображення, згідно з якою суб'єкт при здійсненні розумової діяльності оперує інформацією про минулі події і факти, а не самими фактами.

Подія злочину, відображаючись у навколишньому світі, породжує різноманітні сліди, які,

будучи явищем об'єктивної реальності, існують незалежно від суб'єкта пізнання. У процесі проведення слідчих дій сліди, події фіксуються в матеріалах справи в перетвореному вигляді: у формі показань свідків, потерпілих, обвинувачених, підозрюваних, висновків експертів і т.д. Зазначений підхід є закономірним і тому, що дані, які становлять зміст доказів, по суті є нічим іншим, як інформацією в її сучасному розумінні. Основні властивості отриманої інформації – кількість та якість – відображають рівень знання про досліджуване явище, зокрема, свідчать про доведеність тієї чи іншої обставини, що входить до предмету доказування по кримінальній справі [11, с. 16]. Незважаючи на обґрунтування прихильниками інформаційної концепції своїх позицій, її слабке місце було й залишається в тому, що вона розкриває доказування односторонньо, лише з інформаційної сторони, залишаючи засвідчувальну сторону (єдність відомостей про факти (обставини) та їх джерел) за рамками.

ВИСНОВКИ

Виходячи з усього вищезазначеного, можна зробити висновок, що доказами є будь-які фактичні дані про подію злочину, отримані з передбачених джерел у визначеному законом порядку. Можна включати джерела доказів у самі докази як елементи або вказувати їх як фактори впливу на зміст доказу, що визначають його суб'єктивну форму. Основним є те, що джерела безпосередньо пов'язані з самими доказами, і в кримінальному процесі відіграють основну роль при визначенні допустимості доказів, у зв'язку з чим ігнорувати їх неможливо. Але КПК України, даючи визначення доказу, говорить лише про одну його сторону – фактичні дані, нічого не згадуючи про обов'язковість дотримання процесуальної форми при їх отриманні та закріпленні. Використане у визначенні доказу словосполучення «у передбаченому цим Кодексом порядку», на нашу думку, відноситься, швидше, до використання доказів у процесі доказування після їх отримання, а не до процесу їх збору. У зв'язку з цим, більш правильним і відповідним змісту ст. 84 КПК України може бути представлення даної статті у наступному вигляді:

«Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані з джерел, установлен-

них законом, у передбаченому цим Кодексом порядку, на основі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню».

Вказівка на передбачений порядок отримання фактичних даних про вчинений злочин передбачає вилучення інформації тільки з передбачених процесуальних джерел доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України) та лише законними способами, за неухильного дотримання вимог процесуальної форми їх проведення. На нашу думку, зазначення у визначенні доказів також їх формальної сторони дозволяє зро-

бити висновок про необхідність існування такої ознаки доказів, як допустимість.

Використання в кримінальному провадженні фактичних даних, отриманих виключно на підставі чіткого дотримання «букви закону», є однією з основних гарантій прийняття законного рішення у справі. Порушення вимог закону, які пред'являються до отримання доказів у процесі доказування (в тому числі і їх форми), веде до виключення фактичних даних із зазначеного процесу. Дотримання всіх вимог процесуальної форми отримання доказів дозволяє говорити про допустимість їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- Cheltsov, M. A. (1951). *Sovetskii ugolovnyi protsess* [Soviet criminal trial] (2nd ed.). Moscow: Gosiurizdat (in Russian)
[Чельцов, М. А. (1951). *Советский уголовный процесс* (2-е изд.). Москва: Госюриздат].
- Davletov, A. A. (1991). *Osnovy ugolovno-protsessualnogo poznaniia* [The basics of criminal procedural knowledge]. Sverdlovsk: Uralskii universitet (in Russian)
[Давлетов, А. А. (1991). *Основы уголовно-процессуального познания*. Свердловск: Уральский университет].
- Dorokhov, V. Ia. (1964). Poniatie dokazatelstv v sovetskom ugolovnom protsesse [The concept of evidence in the Soviet criminal process]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 9, 108–117 (in Russian)
[Дорохов, В. Я. (1964). Понятие доказательств в советском уголовном процессе. *Советское государство и право*, 9, 108 – 117].
- Dukhovskii, M. V. (1905). *Russkii ugolovnyi protsess* [Russian criminal trial]. Moscow: n. d. (in Russian)
[Духовский, М. В. (1905). *Русский уголовный процесс*. Москва: n. d.].
- Foinitskii, I. Ia. (1915). *Kurs ugolovnogo sudoproizvodstva* [Criminal Justice Course] (Vol. 2). Saint-Peterburg: Obshchestvennaia Polza (in Russian)
[Фойницкий, И. Я. (1915). *Курс уголовного судопроизводства* (Т. 2). Санкт-Петербург: Общественная Польза].
- Glazer, Iu. A. (1883). *Rukovodstvo po ugolovnomu sudoproizvodstvu* [Criminal Procedure Guide] (Vol. 1). Moscow: n. d.
[Глазер, Ю. А. (1883). *Руководство по уголовному судопроизводству* (Т. 1). Москва: n. d.].
- Golunskii, S. A. (1959). Voprosy dokazatelstvennogo prava v Osnovakh ugolovnogo sudoproizvodstva Soiuza SSR i soiuznykh respublik [Matters of evidence in the Fundamentals of Criminal Procedure of the Union of Soviet Socialist Republics and Union Republics]. In *Voprosy sudoproizvodstva i sudoustroistva v novom zakonodatelstve USSR* (pp. 144–150). Moscow: n. d.
[Голунский, С. А. (1959). Вопросы доказательственного права в Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик. В *Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве Союза ССР* (с. 144–150). Москва: n. d.].
- Gorskii, G. F., Kokorev, L. D., & Elkind, P. S. (1978). Problemy dokazatelstv v sovetskom ugolovnom protsesse [Evidence issues in the Soviet criminal trial]. *Voronezh Izdatelstvo Voronezhskogo universiteta* (in Russian)
[Горский, Г. Ф., Кокорев, Л. Д., & Элькинд, П. С. (1978). *Проблемы доказательств в советском уголовном процессе*. Воронеж: Издательство Воронежского университета].

9. Grudinin, I. A. (2012). *Sredstva dokazyvaniia v ugovnom sudoproizvodstve sistema sodержanie gnoseologicheskie aspekty* [Means of evidence in criminal proceedings: system, content, epistemological aspects] (Doctoral thesis). Khabarovsk.
[Грудинин, И. А. (2012). *Средства доказывания в уголовном судопроизводстве: система, содержание, гносеологические аспекты* (Кандидатская диссертация). Хабаровск].
10. Karneeva, L. M. (1977). *Dokazatelstva i dokazyvanie pri proizvodstve rassledovaniia* [Evidence and evidence in an investigation]. Gorkii: NIIRIO GVSH MVD SSSR (in Russian)
[Карнеева, Л. М. (1977). *Доказательства и доказывание при производстве расследования*. Горький: НИИРИО ГВШ МВД СССР].
11. Karpenko, V. M. (2008). *Otsenka dokazatelstv sledovatelem i doznavatelem* [Assessment of evidence by investigator and interrogator] (Doctoral thesis). Moscow: (in Russian)
[Карпенко, В. М. (2008). *Оценка доказательств следователем и дознавателем* (Кандидатская диссертация). Москва].
12. Kaz, Ts. M. (1960). *Dokazatelstva v sovetskom ugovnom protsesse* [Evidence in the Soviet Criminal Procedure]. Saratov: n. d. (in Russian)
[Каз, Ц. М. (1960). *Доказательства в советском уголовном процессе*. Саратов: n. d.].
13. Kipnis, N. M. (1995). *Dopustimost dokazatelstv v ugovnom sudoproizvodstve* [Admissibility of evidence in criminal proceedings]. Moscow (in Russian)
[Кипнис, Н. М. (1995). *Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве*. Москва].
14. Kostenko, R. V. (2003). *Dokazatelstva v ugovnom protsesse* [Evidence in criminal proceedings]. *Ugovnoe pravo*, 3, 89–90 (in Russian)
[Костенко, Р. В. (2003). *Доказательства в уголовном процессе*. *Уголовное право*, 3, 89–90].
15. Krupnitskaia, V. I. (2005). *Garantii ispolzovaniia pri razbiratelstve ugovnykh del dopustimykh dokazatelstv* (Doctoral thesis). Rostov-na-Donu (in Russian)
[Крупницкая, В. И. (2005). *Гарантии использования при разбирательстве уголовных дел допустимых доказательств* (Кандидатская диссертация). Ростов-на-Дону].
16. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Ukraine), 28 December 1960, No 1001-05. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (in Ukrainian)
[Кримінально-процесуальний кодекс України (Україна), 28 грудня 1960, № 1001-05. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>].
17. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Ukraine), 13 April 2012, No 4651-VI. Retrieved March 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (in Ukrainian)
[Кримінальний процесуальний кодекс України (Україна), 13 квітня 2012, № 4651-VI. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>].
18. Orlov, IU. K. (2009). *Problemy teorii dokazatelstv v ugovnom protsesse* [Problems of evidence theory in criminal proceedings]. Moscow: IURistie
[Орлов, Ю. К. (2009). *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. Москва: Юристъ].
19. Ozhegov, S. I. (1988). *Slovar russkogo iazyka* [Dictionary of the Russian language]. Moscow (in Russian)
[Ожегов, С. И. (1988). *Словарь русского языка*. Москва].
20. Smorodinova, A., Zaitseva, S., & Gromov, N. (1998). *Sootnoshenie dokazatelstv i faktov v ugovnom protsesse* [Correlation of evidence and facts in criminal proceedings]. *Rossiiskaia iustitsiia*, 11, 24–28 (in Russian)
[Смородинова, А., Зайцева, С., & Громов, Н. (1998). *Соотношение доказательств и фактов в уголовном процессе*. *Российская юстиция*, 11, 24–28].

21. Strogovich, M. S. (1968). *Kurs sovetskogo ugolovnogo protsesssa (Vol. 1: Osnovnye polozheniia nauki sovetskogo ugolovnogo protsesssa)* [The course of the Soviet criminal process (T. 1: Basic provisions of the science of the Soviet criminal process)]. Moscow (in Russian)
[Строгович, М. С. (1968). *Курс советского уголовного процесса (Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса)*. Москва].
22. Vapniarchuk, V. (2015). *Shchodo poniattia dokaziv u kryriminalnomu provadzhenni* [As for the concept of evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 3, 114–117 (in Ukrainian)
[Вапнярчук, В. (2015). Щодо поняття доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 3, 114–117].
23. Vladimirov, L. (1910). *Uchenie ob ugolovnykh dokazatelstvakh* [The doctrine of criminal evidence]. Saint-Peterburg: Izdanie knizhnogo magazina Zakonovedenie (in Russian)
[Владимиров, Л. (1910). *Учение об уголовных доказательствах*. Санкт-Петербург: Издание книжного магазина Законоведение].

Міжнародний досвід розвитку системи страхування банківських вкладів

International Experience of Development of Bank Deposit Insurance System

Олександр Боднарчук¹
Alexander Bodnarchuk

¹ University of State Fiscal Service of Ukraine
31 Unversytetska street, Irpin, 08205, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.57-5](https://doi.org/10.22178/pos.57-5)

LCC Subject Category: K1-7720

Received 25.03.2020
Accepted 28.04.2020
Published online 30.04.2020

Corresponding Author:
kashkinlaw@gmail.com

© 2020 The Author. This article
is licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті розглянуто особливості становлення та розвитку систем страхування банківських вкладів у зарубіжних країнах, виявлено класифікаційні ознаки поділу таких систем на моделі: американську та німецьку. Встановлено, що американська модель передбачає створення спеціального державного фінансового органу або органу, підконтрольного державі, участь комерційних банків та інших кредитних установ у системі страхування вкладів, а також спільне фінансування такої системи за рахунок державних коштів і внесків комерційних банків. При німецькій моделі системою страхування банківських вкладів керують асоціації кредитних організацій. Збір коштів здійснюється за рахунок внесків комерційних банків та інших кредитних організацій. Участь держави зведено до мінімуму. У статті виявлено причини створення систем страхування банківських вкладів та вплив, які ці системи здійснюють на банківську систему країни і цілому.

Ключові слова: страхування; банківський вклад; банківський депозит; вкладник; гарантійні механізми; захист.

Abstract. The article deals with the peculiarities of formation and development of bank deposit insurance systems in foreign countries, identifies the classification features of the division of such systems into models: American and German. It has been found out that the US model provides for the creation of a special state financial authority or state-controlled body, the participation of commercial banks and other credit institutions in the deposit insurance system, as well as the joint financing of such system at the expense of public funds and contributions of commercial banks. Under the German model, the deposit insurance scheme is managed by associations of credit institutions. Funds are raised through investments from commercial banks and other credit institutions. State involvement is minimized. The article describes the reasons for the creation of bank deposit insurance systems and the impact which these systems produce on the banking system of the country as a whole.

Keywords: insurance; bank account; bank deposit; depositor; guarantee mechanisms; protection.

ВСТУП

Одним із основних питань, яке стоїть перед банківською системою будь-якої з країн світу, є забезпечення її стабільності. З огляду на ризикованість і вразливість банківських операцій до будь-яких зовнішніх та внутрішніх факторів, лише стабільність банківської системи виступає тим фундаментом, на якому ґрунтується довіра до неї з боку фізичних та

юридичних осіб. Для підняття довіри з боку фізичних та юридичних осіб до банківської системи, забезпечення її стабільності державами багатьох країн світу на практиці запроваджуються спеціальні запобіжні заходи.

Історичний досвід наочно свідчить про те, що фізичні особи, які є економічно активною частиною населення, здатні спровокувати серйозну банківську кризу шляхом масового ви-

лучення банківських вкладів у короткі терміни. Для недопущення такого розвитку ситуації необхідне створення запобіжного заходу – внутрішнього державного правового механізму захисту приватних інтересів вкладників. Світова практика в якості такого механізму розглядає систему страхування банківських вкладів (гарантування депозитів) [8, с. 62-67]. Недосконалість системи страхування банківських вкладів або навіть її відсутність сприяє тому, що при появі перших ознак погіршення економічної або політичної ситуації в країні населення впадає в істерію і паніку, яка за короткий проміжок часу набуває масового характеру. Кризові періоди в нашій державі 1998-1999 рр., 2008-2009 рр. та 2014-2015 рр. є тому наочним підтвердженням. У такій ситуації особливого значення набуває зарубіжний досвід зародження та функціонування систем страхування банківських депозитів, який можна вивчити, виокремити з нього позитивні практики та адоптувати до українських реалій аби захистити інтереси вітчизняних вкладників й підвищити довіру суспільства до банківської системи.

Метою дослідження є систематизація міжнародного досвіду розвитку систем страхування банківських вкладів, а також порівняння моделей систем страхування банківських депозитів, в напрямі застосування його у вітчизняній практиці захисту інтересів вкладників.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід функціонування систем страхування банківських вкладів свідчить, що їх ефективність залежить від різних чинників, які пов'язані з підвищенням рівня капіталізації банків, диверсифікацією фінансових посередників, реформуванням інститутів нагляду, посиленням зовнішнього і внутрішнього аудиту тощо. На важливості стабільної роботи банківської системи, від якої безпосередньо залежить економічне зростання, наголошував у своїх дослідженнях Й. Шумпетер. Його послідовники довели, що тісний взаємозв'язок і координація між різними факторами дозволяє підтримувати на високому рівні ефективність функціонування банківської системи, що на практиці було доведено США, Німеччиною та іншими країнами, банківські системи яких в цілому, і системи страхування банківських вкладів – зокрема є «об'єктами для наслідування».

До 2016 року системи захисту прав вкладників банків існували в 125 країнах світу, ще в 34 тривав процес їх створення. Останні 30 років страхування вкладів було введено в більшості розвинених країн світу, в тому числі в якості реакції на банківські кризи 80-х і 90-х рр. Підкреслимо, що для повноти нашого дослідження слід відзначити і прямо протилежний підхід, який полягає в тому, що країни офіційно відмовляються від застосування будь-яких спеціальних заходів щодо захисту власників депозитів, повністю покладаючись на дію чинників ринкової дисципліни, якість банківського нагляду і максимальне розкриття фінансовими інститутами інформації про свою діяльність, що, як передбачається, дає можливість усім зацікавленим особам самостійно оцінювати свої ризики, пов'язані з розміщенням коштів у тому чи іншому банку. Яскравим представником такого підходу є Нова Зеландія. Прозорість у Новій Зеландії є ключовим фактором для підтримки фінансової стабільності. Для цього в 2018 році в країні введено в дію програму з інформування населення про стан банків, було розкрито більше сотні показників та описані основні індикатори. Інформація подається в зручній і зрозумілій для звичайного громадянина формі. Населення має можливість порівняти показники одного банку з іншими.

Як видається такий підхід, хоча він і має право на існування, не позбавлений серйозних недоліків. На практиці навіть в умовах максимального розкриття банками інформації про своє фінансове становище, її користувачам складно оцінити фактичний стан портфеля активів банку, в першу чергу його портфеля кредитів. Наведемо приклад: у двох банків одного класу і однієї категорії кредитний портфель становить по 1 мільярд новозеландських доларів. Але у першого – це реальні кредити від населення, які повернуться і принесуть дохід, а в другого – кредити псевдо-пов'язаних компаній із заставами, які існують лише у звітності. Таким чином, при аналізі показників обидва банки для потенційних вкладників будуть рівними, а насправді стійким до потрясінь виявиться перший банк з ризик-нейтральним портфелем, оскільки в другого кредитний портфель є ризикованим.

Крім того, прагнення держави усунути від участі у вирішенні проблем, що виникають у разі неспроможності окремих банків, може

провокувати панічні настрої у власників депозитів та призвести до ефекту «доміно» – епідемічного поширення панічних настроїв на банки, що супроводжується масовим вилученням із них коштів, у разі банкрутства одного або декількох із них. У цьому випадку також може страждати авторитет держави, яка сприймається нездатною або такою, що не бажає захищати своїх громадян, а від кредитора в останній інстанції можуть вимагатися значні зусилля з підтримки стабільності банківської системи в умовах втрати ліквідності значною кількістю банків [3, с. 24]. Наприклад, уряд Нової Зеландії для подолання наслідків Світової економічної кризи 2008 року, підтримки банківської системи, статусу й авторитету держави ввів у дію гарантійну Схему *Crown Retail Deposit* щодо захисту вкладів фізичних та юридичних осіб, яка проіснувала з 2008 по 2011 роки. Як ми бачимо, в разі економічних потрясінь системи страхування банківських вкладів застосовуються в якості стабілізуючих заходів і в країнах, де банківська система існує без фондів гарантування вкладів як державного, так і недержавного характеру.

За оцінкою Жана-Шарля Роше, з кінця 70-х років понад 130 держав зазнали тією чи іншою мірою кризи або серйозних проблем у банківському секторі. При цьому фінансові витрати в окремих країнах у результаті кожної із криз становили в середньому близько 12 % від ВВП, а в Аргентині, Індонезії, Південній Кореї і Малайзії перевищили 40 % [5, с. 27]. Дані обставини змушували розвинені країни вдосконалювати свої системи страхування банківських вкладів, а країни, що розвиваються, за відсутності останніх, – впроваджувати їх у свої банківські системи. Крім того, необхідність існування систем страхування банківських вкладів піднялася на новий рівень і стала включатися до вимог входження у міждержавні утворення. Так, згідно Директиви № 94/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу щодо програми по захисту банківських внесків [2] всі країни, що входять до Європейського Союзу, зобов'язані мати систему страхування депозитів, яка передбачає виплату за рахунок її коштів відшкодування власникам депозитів. У 2014 році Директива 94/19/ЄС була замінена Директивою о системах гарантування депозитів від 16.04.2014 р. № 2014/49/ЄС [1], що стосується страхування депозитів. Згідно

нової Директиви в ЄС була створена Європейська асоціація страховиків, термін виплати відшкодування за вкладами в разі неспроможності кредитної організації було скорочено до 7 днів, а максимальна гарантована сума депозиту встановлена на рівні 100 тис. євро. На нашу думку, за своєю значущістю відносно забезпечення стабільності банківських систем та економік індустріально розвинених країн, Директиви № 94/19/ЄС та № 2014/49/ЄС можуть бути прирівняні до основоположних міжнародно-правових документів. З огляду на те, що наша країна обрала шлях на вступ до ЄС, підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [6], то банківська система України, в тому числі й система страхування вкладів повинна відповідати всім європейським вимогам, у тому числі й Директиві № 2014/49/ЄС.

Система страхування депозитів зміцнює довіру до фінансової системи, відбувається нарощування грошових мас у банківському секторі, збільшення обсягів інвестицій за рахунок подовження термінів у депозитних ресурсів і т.п. Виходячи з історичного досвіду підкреслимо, що чим раніше в банківській системі проявилася система страхування банківських вкладів, тим раніше фіксується зростання в економіці за рахунок залучених ресурсів. Подібне твердження повністю відноситься і до якісної складової системи страхування банківських вкладів, рівень розвитку якої також безпосередньо впливає на зростання економічної складової держави.

З огляду на необхідність реформування вітчизняної системи страхування банківських вкладів, вивчення й систематизація досвіду функціонування подібних механізмів у зарубіжних країнах є нагальною потребою. Тільки на підставі чужих проб і помилок можна вдосконалити вітчизняну систему обов'язкового страхування вкладів з урахуванням українських реалій.

Зародження інститутів, що передували першій сучасній системі страхування вкладів, розпочалося ще в XIX ст. у США, при цьому основною метою було не забезпечення збереження вкладів, а уникнення характерної у той період паніки серед вкладників, які закінчувалися «набігами на банки» (runs on the

banks) з метою зняття усіх грошей з рахунків. Так, у 1829 р. в Нью-Йорку банкам було запропоновано на добровільній основі сплачувати спеціальні забезпечувальні внески. Внески сплачувалися банками раз на рік. Фонд, у який надходили внески, управлявся урядом штату Нью-Йорк. При цьому населенню повідомлялося, які банки сплачують внесок, що умовно створювало у американців відчуття стабільності цих банків і впевненість в тому, що вони «залишаться на плаву» в період економічних потрясінь. Досвід існування Фонду був позитивно сприйнятий в американському суспільстві, і його на своїй території у 1836 році вирішили продублювати штати Мічиган і Вермонт. До 1917 року подібну практику на території США запровадили ще 11 штатів. Відзначимо, що, незважаючи на управління з боку уряду штатів, окремо дані системи страхування вкладів не мали особливого успіху, вони не змогли запобігти більше 10 кризам, які охоплювали банківську систему США до 1933 року, в зв'язку з чим банки масово припиняли повернення депозитів.

Серед європейських країн першою, хто впровадив на практиці систему страхування вкладів, стала Німеччина. У 1934 році кооперативні банки Німеччини створили недержавну систему взаємного гарантування вкладів. Вона успішно зарекомендувала себе і послужила основою нинішньої – сучасної системи страхування вкладів у Німеччині.

В середині 60-х років відбулися ревальвація марки ФРН. Валютна нестабільність послужила сигналом про необхідність вжиття спеціальних заходів зі зміцнення німецької банківської системи. З огляду на власний досвід функціонування недержавних систем взаємного гарантування вкладів, у Німеччині в 1966 році була запущена програма захисту депозитів, яка включила в себе низку страхових організацій, створених окремо банками та іншими кредитними організаціями. У 1976 році вона була модифікована, однією з причин стало банкрутство Herstatt Bank в 1974 році. Основна мета цих страхових організацій полягала в попередженні страхових випадків і наданні допомоги банкам та іншим кредитним організаціям для попередження їх банкрутства.

На сьогоднішній день в Німеччині страхування депозитів здійснюється окремо в кожній окремій групі кредитних організацій певного

виду. Так, страхування депозитів, залучених приватними банками, здійснюють дві організації, створені Асоціацією німецьких банків:

Компенсаційна система німецьких банків (Compensation Scheme of German Banks). Страхове відшкодування по депозитах передбачено до 100 тис. євро, а в особливих випадках – до 500 тис. євро. EDB є дочірньою структурою Асоціації німецьких банків. З моменту свого створення в 1998 р. EDB повинна була видавати компенсацію лише у восьми випадках. Страхуванню підлягають кошти фізичних осіб і корпоративних клієнтів.

Фонд захисту депозитів Асоціації німецьких банків (Deposit The Protection Fund of German Banks – Association of German Banks), створений у 1976 р. Страхове відшкодування по депозитах завдяки цьому фонду збільшується, як правило, не менше, ніж до 1 млн. євро на одного клієнта. Для нових банків у системі страхування депозитів діє правило: перші три роки максимальна межа страхування – 250 тис. євро. Страхуванню підлягають кошти фізичних осіб та корпоративних клієнтів [7, с. 2444].

Для ощадних установ діє Система інституційного захисту Фінансової групи ощадних банків. Вона була створена в 1970 році з метою захисту депозитів в ощадних банках (касах) та будівельних товариствах. Кожен клієнт Системи інституційного захисту Фінансової групи ощадних банків має право на страхове відшкодування своїх депозитів в сумі до 100 тис. євро. Страхуванню підлягають кошти фізичних осіб і корпоративних клієнтів. Система інституційного захисту Фінансової групи ощадних банків є додатковим засобом захисту інтересів вкладників, оскільки особливий статус ощадних банків (кас) як організацій, що перебувають у віданні адміністративно-територіальних об'єднань (округів, муніципалітетів і т.п.), передбачає у них наявність державних гарантій платоспроможності. Загальний фонд ощадних банків (кас) складається з декількох регіональних страхових фондів, оскільки в їх діяльності зберігається принцип раціональності, кожен із цих фондів знаходиться в конкретних рамках ведення операцій відносно свого географічного простору. При цьому нестача коштів у окремому регіональному страховому фонді для відшкодування може бути компенсована за рахунок іншого.

Для кооперативних банків, що входять до Національної асоціації німецьких кооперативних банків, функціонує Система інституційного захисту кооперативних банків Німеччини (BVR Institutional Protection Scheme). Стандартна сума страхового відшкодування для корпоративних клієнтів не перевищує 100 тис. євро (в окремих випадках може бути збільшена до 500 тис. євро). На спеціальному рахунку Системи інституційного захисту кооперативних банків Німеччини зберігається 10 % коштів, а 90 % розміщуються на рахунках регіональних аудиторських об'єднань, які керують цими коштами за дорученням Асоціації німецьких банків. Банку, який опинився в скрутному фінансовому становищі, Система інституційного захисту кооперативних банків Німеччини надає зі свого загального рахунку процентні або безпроцентні позики, гарантії.

Всі системи є добровільними і фінансуються за рахунок коштів своїх учасників. При цьому, в загальному вигляді страхування в Німеччині поширюється на всіх кредитних інститутів-учасників, включаючи їх філії за кордоном, а також всі рахунки місцевих та іноземних вкладників, незалежно від того, в якій валюті вони ведуться.

Такі країни, як Австрія (1979), Франція (1980), Швейцарія (1984) та ін. реціпіювали німецький досвід недержавних міжбанківських систем гарантування вкладів. У цих країнах не було створено державного страхового фонду, а банки відшкодовують своїм страховим об'єднанням (асоціаціям) фактичні витрати з виплат вкладникам збанкрутілих банків.

В цілому у світі загальноновизнаним першим етапом розвитку систем страхування вкладів вважається 1933 рік, коли була створена Федеральна корпорація страхування депозитів (ФКСД, *Federal Deposit Insurance Corporation*) і введена в дію федеральна система страхування депозитів США. За чотири роки до введення федеральної системи страхування депозитів, у США збанкрутувала третина (близько 9000) всіх діючих по країні на той момент банків із загальною сумою депозитів понад 6 млрд. дол. США (еквівалент 100 млрд. дол. США на початок 2020 року). Дані обставини змусили федеральний уряд шукати шляхи вирішення проблеми – масового банкрутства банків (як проблемних так і «здоро-

вих») у зв'язку з лавиноподібним вилученням із них депозитних коштів готівкою. Більш ніж за 100 років мета створення системи страхування вкладів у США не зазнала змін.

ФКСД було засновано відповідно до Закону Гласса – Стіголла (Banking Act of 1933), який ввів обов'язкове страхування банківських вкладів. Мета Федеральної корпорації страхування депозитів була визначена як гарантування вкладів у комерційних банках, що надають споживчі та комерційні кредити. Максимальний розмір захищеного депозиту встановлювався у розмірі 2500 дол. США (еквівалент 37 350 дол. США на початок 2020 року). З моменту свого запровадження ФКСД функціонувала на тимчасовій основі, із серпня 1935 року корпорація почала працювати на постійній основі. Установа ФКСД, за діями якої стежив федеральний уряд, і встановлення розміру захищеного депозиту на рівні 2500 дол. США вселила в населення країни упевненість в тому, що вони не втратять своїх вкладів. У період Великої депресії (Great Depression) даний фактор став вирішальним для стабілізації банківської системи США, гостра фаза економічної нестабільності в країні пішла на спад.

У США Федеральна корпорація зі страхування депозитів продовжує свою діяльність і донині. Її функціонування вже більше 85 років та вирішення покладених завдань і функцій продовжує сприяти стабільності банківської системи США. Якщо в 1934 р, в момент її запровадження, страхування вкладів здійснювалося на суму до 2500 дол. США, то на сьогодні страхова сума значно зросла і становить 250 тис. дол. США за вкладом на рахунок. Також було збільшено до необмеженого ліміту запозичень ФКСД у Міністерства фінансів США. Збільшення страхової суми і ліміту стали заходами, введеними в дію Планом порятунку фінансової системи США (*Proposed bailout of U.S. financial system*) направленим на подолання наслідків Світової економічної кризи 2008 року.

Незважаючи на те, що страховик прагне, в першу чергу, забезпечити захист вкладників, а не банків, ФКСД, проте, оцінює банки, які вона страхує, – їх надійність, обґрунтованість прийнятих ключових рішень та управлінські кадри. Зареєструвавшись в органах штату або федеральних органах, банк повинен отримати від ФКСД страховий сертифікат і продемон-

нструвати попередню діяльність та досвід керівництва, здатність задовольняти потреби суспільства і свої плани на майбутнє. Не забезпечивши страхування у ФКСД, банк не може почати свою діяльність [4, с. 17]. Для виконання покладених на неї завдань та функцій ФКСД, починаючи з 1 січня 1993 р., ввела систему диференційованих внесків банків з урахуванням ризиків, які кожен з них несе в собі. Для мінімізації ризиків ФКСД отримала право самостійного закриття проблемних банків.

Про стабілізацію ситуації у США, незважаючи на наслідки Світової економічної кризи, свідчить зниження кількості страхових випадків та фінансових втрат ФКСД. Доходи банківської системи США зростають, а якість активів банків – поліпшується.

Американський досвід функціонування системи страхування депозитів характеризується жорсткою централізацією і державним регулюванням. Тому немає нічого дивного, що в 60-х і, особливо, 80-х роках багато країн посилено прагнули зміцнити нагляд центральних банків за комерційними банками та іншими кредитними організаціями, створюючи системи страхування депозитів, які були підлеглі і підконтрольні державі. Такі системи були засновані в Кенії, Колумбії, Нігерії, Тринідаді і Тобаго, Чилі і т.д. Досвід США використовували Великобританія, Канада, Японія. Криза послужила поштовхом до створення системи страхування депозитів в Індії у 1961 році. У 1963 році законодавство про створення систем страхування прийняли Перу, Домініканська Республіка, Філіппіни, Мікронезія. Подібним чином вдається уникнути дуже болючого для банківської системи явища масового вилучення вкладів власниками рахунків. На сьогоднішній день практично всі розвинені країни та багато країн, що розвиваються, мають системи страхування банківських вкладів. В цілому, останнє десятиліття ХХ ст. стало часом значного поширення переконання щодо необхідності для держави мати систему страхування банківських депозитів: американської чи німецької моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Direktiva Evropeiskogo Parlamenta i Soveta Evropeiskogo Soiuzu o sistemakh garantirovaniia depozitov v ropeiskii Soiuz (EU), 16 April 2014, No 2014/49/ES. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://www.asv.org.ru/docs/10.pdf> (in Ukrainian)

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, слід підкреслити, що однією з умов нормальної роботи банківської системи є наявність відповідних систем підтримки їх життєздатності – систем страхування банківських вкладів. На сьогоднішній день такі системи, за рідкісним винятком, функціонують у більшості країн з ринковою економікою. Системи страхування банківських вкладів виконують дві рівноправні функції: по-перше, захищають фізичних та юридичних осіб – клієнтів банківської системи від втрати їх вкладів (як часткової, так і повної) шляхом виплати страхового відшкодування; по-друге, забезпечують фінансову підтримку неплатоспроможним кредитним організаціям, чим стабілізують банківську систему в цілому. Нами було встановлено, що незважаючи на моделі системи страхування банківських депозитів передумови їх виникнення в різних країнах є ідентичними – це серйозні економічні та політичні потрясіння, які призвели до дестабілізації банківської системи та відтоку з неї грошової маси.

Виділяють дві основні моделі систем страхування банківських депозитів: американську та німецьку. Американська модель передбачає створення спеціального державного фінансового органу або органу, підконтрольного державі, участь комерційних банків та інших кредитних установ у системі страхування вкладів, а також спільне фінансування такої системи за рахунок державних коштів і внесків комерційних банків. Подібна модель застосовується в Канаді, Великобританії, Японії та інших країнах. Нерідко її використовують країни, що розвиваються, які вперше запроваджують страхування вкладів (Кенія, Колумбія, Нігерія, Тринідад і Тобаго, Чилі та ін.). Друга модель – німецька, вона поширена в Західній Європі (Франція, Швейцарія, Нідерланди та ряд інших країн Європи). В цьому випадку системою страхування банківських вкладів керують асоціації кредитних організацій. Збір коштів здійснюється за рахунок внесків комерційних банків та інших кредитних організацій. Участь держави зведено до мінімуму.

- [Директива Европейского Парламента и Совета Европейского Союза о системах гарантирования депозитов (Европейский Союз), 16 Квітня 2014, № 2014/49/ЕС. Актуально на 01.03.2020. URL: <https://www.asv.org.ru/docs/10.pdf>].
2. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady Yevropeiskoho Soiuzu shchodo prohramy po zakhystu bankivskykh vneskiv (EU), 30 May 1994, No 94/19/ES. Retrieved March 1, 2020, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a75 (in Russian)
[Директива Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу щодо програми по захисту банківських внесків (Європейський Союз), 30 Травня 1994, № 94/19/ЕС. Актуально на 01.03.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a75].
 3. Evstratenko, N. N. (2007). *Perspektivy razvitiia sistemy strakhovaniia bankovskikh vkladov* [Prospects for the development of a bank deposit insurance system] (Doctoral thesis). Moscow (in Russian)
[Евстратенко, Н. Н. (2007). *Перспективы развития системы страхования банковских вкладов* (Кандидатская диссертация). Москва].
 4. Plokhuta-Plakutina, Iu. I. (2008). *Sistema strakhovaniia bankovskikh vkladov pravovoi aspekt* [Bank deposit insurance system: legal aspect] (Doctoral thesis). Moscow (in Russian)
[Плохута-Плакутина, Ю. И. (2008). *Система страхования банковских вкладов: правовой аспект* (Кандидатская диссертация). Москва].
 5. Roshe, Zh.-Sh. (2005). *Pochemu tak mnogo bankovskikh krizisov* [Why are there so many banking crises?]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, 2, 26–31 (in Russian)
[Роше, Ж.-Ш. (2005). Почему так много банковских кризисов? *Проблемы теории и практики управления*, 2, 26–31].
 6. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony (Ukraine), 27 June 2014. Retrieved March 1, 2020, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (in Ukrainian)
[Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Україна), 27 червня 2014. Актуально на 01.03.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011].
 7. Urazova, S. A. (2017). *Sistemy strakhovaniia depozitov zarubezhnyi opyt i perspektivy razvitiia v Rossii* [Deposit insurance systems: foreign experience and development prospects in Russia]. *Finansy i kredit*, 23(41), 2438–2455 (in Russian)
[Уразова, С. А. (2017). Системы страхования депозитов: зарубежный опыт и перспективы развития в России. *Финансы и кредит*, 23(41), 2438–2455].
 8. Vinogradov, V. A. (2002). *Osnovnye modeli postroeniia sistem garantirovaniia vkladov v mire* [The main models for building deposit guarantee systems in the world]. *Dengi i kredit*, 6, 62–67 (in Russian)
[Виноградов, В. А. (2002). Основные модели построения систем гарантирования вкладов в мире. *Деньги и кредит*, 6, 62–67].

Кваліметрична модель оцінки якості та безпечності товарів

Qualimetric Model of Assessment of Quality and Security of Goods

Тетяна Чорна¹, Лідія Шубіна¹, Дмитро Янушкевич¹, Олена Доманова¹

Tetiana Chorna, Lidiya Shubina, Dmytro Yanushkevych, Olena Domanova

¹ Kyiv National University of Trade and Economics

8 Otakara Yarosha provulok, Kharkiv, 61045, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.57-6](https://doi.org/10.22178/pos.57-6)

LCC Subject Category: [DK508-508.95](#)

Received 22.03.2020

Accepted 28.04.2020

Published online 30.04.2020

Corresponding Author:

Tatcher409@gmail.com

© 2020 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. Подовжено концепцію дослідження якості та безпечності товарів, що реалізується у Слобожанському регіоні України з обґрунтуванням використання кваліметричної моделі для надання сучасної комплексної оцінки косметичної продукції.

Ключові слова: кваліметрична модель; показники якості; безпечність товарів; косметична продукція; парабени; діоксид титану.

Abstract. The concept of studying the quality and safety of goods, implemented in Slobozhany region of Ukraine has been extended with the justification of using a qualimetric model to provide a modern complex assessment of cosmetic products.

Keywords: qualimetric model; quality indicators; product safety; cosmetic products; parabens; titanium dioxide.

ВСТУП

Відомі європейські фахівці з управління якості думку про загальне значення якості висловлюють через зміст парадигми якості [1]. Парадигма якості має не тільки технічне, а й соціальне значення. Її основні положення можуть застосовуватися як для вирішення завдань підвищення якості, так і для поліпшення умов життя суспільства. Сучасна концепція якості орієнтована на повне задоволення запитів споживачів. Президент Європейської організації по якості Дж. А. Голдсміг [2] та інші науковці приділяють велике значення об'єднанню всіх уявлень про якість, які дають можливість сприяти стрімкому поліпшенню життєвого рівня населення.

Оцінка якості – це перший і основний етап системи управління якістю. Якість і кількість продукції – це результат технологічного процесу, що в сфері споживання продукції формує ефект, який представляє собою міру якості цієї продукції. Під мірою якості розуміється відображення якості (R) або його підмножин, окремих властивостей або їх груп (r_i) на

безліч дійсних чисел (R_e). Якщо позначити міру символом μ , а відображення, як прийнято стрілкою « \rightarrow », то в символічному записі міра якості матиме вигляд (1):

$$\mu: R \rightarrow R_e \text{ або } \mu: \{r_i\} \rightarrow R_e. \quad (1)$$

Крім того, міра якості може розглядатися як відображення вимірювань, що характеризують якість властивості або групу властивостей продукції. Синонімом якості є показник якості. Майже всі оцінки властивостей K_i є функцією часу (t). Це означає, що і комплексна оцінка (K_0) також є функцією часу (t). Тобто якщо порівняти між собою товар одного і того ж виду, комплексні оцінки якості яких було обчислено через проміжок часу (t), необхідно внести поправку, що враховує залежність цих оцінок від параметра часу. У зв'язку з цим виникає проблема обліку зміни в часі як оцінок окремих властивостей (K_i) так і комплексної оцінки (K_0). Це питання могло б бути вирішено введенням нових базових по-

казників, відповідних майбутньому моменту часу (t), але це вимагає їх прогнозування. Тому більш простим є рішення, при якому визначається безперервна тенденція зміни якості. Питання якості продукції, як фактор життєвого рівня людини, є найактуальнішим питанням минулого та теперішнього століття. На протязі десятиріч аспектам його вирішення присвячені різнопрофільні дослідження фахівців [3, 4, 5] різних галузей знань. Але сьогодення потребує всебічного удосконалення та оптимізації експертного дослідження якості та безпечності продукції, зокрема косметичної. Використання принципів та методів кваліметрії допомагає розширити ці можливості, але дослідженню цих аспектів присвячено небагато праць. Тому, метою нашого дослідження є удосконалення та оптимізація експертного дослідження якості косметичної продукції з використанням методів кваліметрії.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному європейському ринковому просторі косметичні товари набули широкого вжитку, з кожним роком вони стають одним з найбільш важливих сегментів торговельної мережі. В Україні найбільшим попитом користуються такі косметичні категорії як парфумерні засоби, засоби по догляду за шкірою та волоссям і становлять 2/3 косметичного ринку [5]. Сучасна оцінка якості та моніторинг безпечності цієї товарної групи безпосередньо пов'язане зі здоров'ям та комфортним життям людини [6].

Сучасний ринок представлений різноманітним асортиментом косметичних засобів вітчизняного і імпортного виробництва. Косметичні засоби мають багатокомпонентний хімічний склад, а деякі інгредієнти, такі як барвники, консерванти, загущувачі здатні викликати алергічну реакцію. Метою представленого дослідження є оптимізація, удосконалення товарознавчого експертного дослідження косметичної продукції, порівняння показників якості та безпечності продукції на підґрунті кваліметричної моделі.

Для оцінки якості та безпечності кремів для рук зволожуючих було використано методи дослідження: органолептичні, фізико-хімічні, метод математичної обробки експериментальних даних.

Для дослідження фізико-хімічних показників застосовувались наступні методи аналізу: метод високоефективної рідинної та газорідинної хроматографії, спектрофотометричний метод аналізу, атомно-абсорбційний аналіз.

Косметична продукція по догляду за шкірою – це суміш синтетичних і натуральних інгредієнтів, (жир, віск, олія, води, емульгатори, рослинні настої, вітаміни, барвники, антиоксиданти) та інших добавок, що забезпечують споживчі властивості кремів. Косметичні засоби використовуються з метою досягнення позитивного косметичного впливу, тобто привабливого вигляду поверхневого шару шкіри – епідермісу.

Косметичні засоби по догляду за шкірою класифікують а наступними критеріями: 1) за складом і способом догляду за шкірою 2) за консистенцією 3) за функціональними властивостями 4) за статеві-віковими ознаками, що обумовлено особливостями будови шкіри [7].

Споживчі властивості кремів формують наступні складові: розробка рецептури; якість вихідної сировини; технологічний процес виробництва; вид пакування та тари.

Косметичні креми безпосередньо контактують зі шкірою людини. Споживчі властивості косметичних кремів загалом можна поділити на такі основні групи: функціональні; ергономічні; надійність; безпечність; естетичні.

Безпека косметичних засобів залежить від процесу виробництва, від якості вихідної сировини, від складу, умов зберігання та продажу, умов споживання. На кожному з цих етапів можуть протікати процеси, що призводять до змін небезпечних для здоров'я споживача. Для оцінки стану безпеки косметичних кремів проводять комплекс випробувань щодо хімічних та мікробіологічних показників [8, 9].

Креми зволожуючі є багатокомпонентними системами, що мають складові у різному співвідношенні. Обов'язковими елементами суміші є: вода; олії або їх замітники; стабілізуючі добавки (емульгатори, зволожувачі, вітаміни, консерванти, загусники, антиоксиданти).

Зволожуючі креми відносять до емульсійних, за типом емульсії це «жир у воді», вміст води складає 70–90 %, а жирової фракції – 10–30 %.

Емульсії типу «жир у воді» не залишають жирного сліду на шкірі, легко віддаляються, змиваються водою.

В рецептурі зволожуючих кремів для рук використовуються олії кісточкових плодів, а саме оливкова, персикова, кедрова, мигдальна, що мають у своєму складі до 83 % олеїнової кислоти та до 10 % ліноленої кислоти, а також серед натуральних компонентів, що входять до складу зволожуючих кремів є сік лимону, сік алое, шипшина та липа [9]. Натуральні продукти не мають подразливої дії та алергічної реакції. Вони володіють високою проникною здатністю.

В основу складання рецептур емульсійних косметичних засобів різних форм і спрямованості дії покладений принцип раціонального підбору типу емульсійної системи, природи і кількості складових компонентів. Від правильного вибору масляної фази залежать не лише споживчі, але і функціональні властивості косметичного препарату.

Одним із головних чинників, що визначають споживчі властивості крему є технологія виробництва. Після виконання усіх необхідних технологічних операцій отриманий продукт повинен: 1) легко видавлюватися з туби; 2) легко наноситися та швидко вбиратися шкірою; 3) чинити відповідну косметичну дію на шкіру людини.

Технологія виробництва косметичного зволожуючого крему складається з наступних операцій: приготування водної фази; приготування масляної фази; емульгування; охолодження; введення біодобавок; парфумування; пластична обробка; фасування та пакування крему [8].

Міністерство охорони здоров'я України розробило проект постанови уряду про затвердження нового технічного регламенту на косметичну продукцію на основі Регламенту ЄС №1223/2009. Документ має усунути юридичні розбіжності, а також адміністративні та технічні бар'єри у торгівлі між Україною та країнами Європейського Союзу.

МОЗ України має намір у середньостроковій перспективі заборонити випробування косметики на тваринах та з впровадженням нового регламенту дати можливість іноземним та національним компаніям використовувати новітні технологічні розробки, зокрема аль-

тернативні методи тестування косметичної продукції. Такі правила уже діють у країнах Європейського Союзу.

Для розвитку українського косметичного бізнесу без перешкод, задля чесної конкуренції, МОЗ України планує передбачити перехідний період для впровадження нових вимог до тестування косметичної продукції.

Це рішення зумовлено тим, що в Україні на сьогодні відсутні затверджені методології альтернативних випробувань безпеки косметики. Питання переходного періоду потребує сучасного експертного дослідження та надання кваліметричної оцінки окремих асортиментних груп косметичної продукції [9].

Подовжуючи концепцію сучасної оцінки якості косметичної продукції по догляду за шкірою, нами була обрана для дослідження вибірка із 10 зразків кремів для рук зволожуючих, що реалізуються в торговельній мережі Слобожанського регіону України.

Із фізико-хімічних показників якості у кремі косметичному визначали: масову частку води та летких речовин, водневий показник (рН), колоїдну стабільність, термостабільність, температуру краплепадіння, кількість дріжджів та пліснявих грибів, вміст парабенів та діоксиду титану (табл. 1).

Кваліметрична модель з використанням показників міри якості $\mu: R \rightarrow R_e$ та оцінки властивостей K_i дає змогу надати комплексну оцінку якості виборці зразків K_0 .

У нашому випадку K_0 лежить в межах $67 \div 72$ з коливанням $\pm 1-2$ %. Але також треба врахувати, що K_0 є функцією часу та вирогідно потребує введення додаткових базових показників.

У першій половині минулого сторіччя запропоновано використовувати в якості консервантів складні ефіри п-гідроксибензойної кислоти (п-ГБК) – тобто парабени. Вони мають хімічне походження та застосовуються в продукції з високим вмістом водної фази.

Метилпарабен, етилпарабен, пропілпарабен додають у косметичні засоби, тому що консерванти подовжують термін придатності та реалізації продуктів, які зіпсувалися б уже через пару днів, якщо б не містили останніх.

Таблиця 1 – Результати дослідження фізико-хімічних показників якості та безпечності кремів зволожуючих

№ досліджу	H ₂ O, w %	pH	Колоїдна стабільність	T ₀ стабільність	T ₀ краплепадіння	Кількість дріжджів та пліснявих грибів КУО/г(см ³)	$\sum_{k=0}^n C_{п}$, (w %) E218, E214, E216	C _{твоз} , E171
	5,0-98,0	5,0-9,0	стабільна	стабільна	39-55	100	0,8	не більш 1 % від маси продукту
1	59,2	6,50	стабільна	стабільна	50,1	54	0,42	0,40
2	47,2	6,97	стабільна	стабільна	44,3	49	0,61	0,42
3	54,8	7,01	стабільна	стабільна	52,8	57	0,39	0,31
4	61,0	6,33	стабільна	стабільна	49,1	74	-	0,35
5	32,3	5,91	стабільна	стабільна	39,6	79	-	0,39
6	55,6	6,21	стабільна	стабільна	51,5	81	-	0,43
7	61,7	6,28	стабільна	стабільна	45,5	42	0,44	0,40
8	63,1	5,71	стабільна	стабільна	38,7	38	0,63	0,33
9	49,6	5,52	стабільна	стабільна	42,0	44	0,59	0,29
10	50,1	5,70	стабільна	стабільна	44,7	73	-	0,42

Практично будь-який крем або сироватка без консервантів дуже швидко перетвориться в розшарований продукт, непридатний до використання. Тому повна відсутність консервантів в лікувальній та декоративній косметики неможлива [10, 11].

Концентрація парабенів не скрізь однакова та залежить від терміну придатності того чи іншого косметичного продукту. Чим він більший, тим вище концентрація парабенів. І, друге, від чого залежить їх концентрація, – сама форма випуску продукту. Ефективність парабенів в якості консервантів пояснюється їх бактерицидними та фунгіцидними властивостями. Ці речовини мають широкий спектр дії. Спектр дії кожного парабена має свої особливості. Наприклад, метилпарабен краще пригнічує ріст цвілевих грибів, а пропілпарабен – дріжджових. Парабени характеризуються низькою токсичністю, ефективністю в широкому діапазоні pH, не володіють специфічним запахом, кольором і смаком, не змінюють органолептичних властивостей продукції, в яку вводяться. Вони не мутагенні. Але парабени здатні викликати серйозні порушення ендокринної системи, так як мають естрогенну активність, тобто діють подібно гормону. Причому, це дія зростає з довжиною органічного радикала або ланцюга.

При якісному та кількісному визначенні парабенів найбільш ефективними є методи га-

зової та високоефективної рідинної хроматографії. Результати дослідження довели, що у всіх зразках вміст парабенів знаходиться в межах норми.

Також у зразках кремів визначили вміст діоксид титану (TiO₂). Діоксид титану широко розповсюджений інгредієнт косметичних засобів, харчових продуктів та інших видів промисловості. Він не має широкого спектру дії, проте досить корисний у ряді харчових технологій. Діоксид титану має високу відбілювальну здатність, може мати природне походження, перед застосуванням проходить ретельне очищення. Він не токсичний, характеризується інертністю, не виявляє загрози шкірі людини. В першу чергу даний компонент застосовується в якості барвника, має добре відбілюючі властивості. Незважаючи на хімічну нейтральність по відношенню до дерми діоксид титану може утворювати липку плівку на шкірному покриві, яка затримує вологу та може стати причиною утворення вугрів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, доводимо обґрунтування використання системного аналізу, застосування кваліметричної моделі оцінки якості та безпечності компонентного складу, фізико-хімічних, мікробіологічних показників косме-

тичної продукції, яке дає змогу надати об'єктивність та неупередженість комплексної оцінки K_0 . Її застосування розширює можливості для удосконалення та оптимізації ек-

спертного дослідження якості та безпечності непродовольчої та продовольчої груп товарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Bergan, H. (1990). Extending the reach of the quality improvement paradigm. *Quality Progress*, 23(5), 51–52.
2. Goldsmig, D. (1990). Kachestvo – edinoe tseloe [Quality is One]. *Standarty i kachestvo*, 10, 1–3 (in Russian)
[Голдсмиг, Дж. (1990). Качество – единое целое. *Стандарты и качество*, 10, 1–3].
3. Chorna, T. (2018). Modern aspects of determination of quality and security of food raw materials and food products. In *New Technologies of Food Production: Raw Materials, Additives, Quality* (pp. 433–461). Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing.
4. Chorna, T., Yanushkevych, D., & Afanasieva, V. (2018). Modern Aspects of Safety Assessment of Foodstuff. *Path of Science*, 4(4), 4001–4012. doi: [10.22178/pos.33-7](https://doi.org/10.22178/pos.33-7)
5. Shubina, L. Yu., Domanova, O. V., & Buriak, V. S. (2018). Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnoi torhivli parfumerno-kosmetychnymy zasobamy Ukrainy [Current trends in the development of international trade in perfumes and cosmetics in Ukraine]. *Nauchnyie trudyi SWorld*, 52(1), 72–75 (in Ukrainian)
[Шубіна, Л. Ю., Доманова, О. В., & Буряк, В. С. (2018). Сучасні тенденції розвитку міжнародної торгівлі парфумерно-косметичними засобами України. *Научные труды SWorld*, 52(1), 72–75].
6. Burd, N., Neorhiants, V., Polovko, N., & Hryzodub, O. (2015). Likuvalna kosmetyka v Ukraini: realii ta perspektyvy [Medical cosmetics in Ukraine: realities and prospects]. *Farmatsevtichnyi zhurnal*, 6, 19–28 (in Ukrainian)
[Бурд, Н., Георгіянц, В., Половко, Н., & Гризодуб, О. (2015). Лікувальна косметика в Україні: реалії та перспективи. *Фармацевтичний журнал*, 6, 19–28].
7. Dedyshyna, L. I. (2018). Suchasna kosmetyka: u poshuku "seredyny" [Modern cosmetics: in search of the "middle"]. *Farmatsevt Praxtyk*, 3, 42–44 (in Ukrainian)
[Дедишина, Л. І. (2018). Сучасна косметика: у пошуку «середини». *Фармацевт Практик*, 3, 42–44].
8. Lutsiv, N. V. (2013). Tovaroznavchi aspekty doslidzhennia rynku parfumernykh vyrobiv v Ukraini [Commodity research aspects of perfume wares in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, 23(4), 252–261 (in Ukrainian)
[Луців, Н. В. (2013). Товарознавчі аспекти дослідження ринку парфумерних виробів в Україні. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*, 23(4), 252–261].
9. Derzhavna sanitarno-epidomiologichna sluzhba Ukrainy. (1999). Derzhavni sanitarni pravyla i normy bezpeky produktsii parfumerno-kosmetychnoi promyslovosti [State sanitary rules and safety standards for products of the perfume and cosmetics industry] (DSanPiN 2.2.7.027-99). Kyiv (in Ukrainian)
[Державна санітарно-епідеміологічна служба України. (1999). Державні санітарні правила і норми безпеки продукції парфумерно-косметичної промисловості (ДСанПіН 2.2.7.027-99). Київ].
10. Standartyzatsiia. Sertyfikatsiia. Yakist. (2012). Kosmetyka iz zakhystom vid mikrobiv [Cosmetics with protection against microbes]. Retrieved March 1, 2020, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ssia_2012_4_16 (in Ukrainian)

[Стандартизація. Сертифікація. Якість. (2012). *Косметика із захистом від мікробів*. Актуально на 01.03.2020. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ssia_2012_4_16]

11. Mank, V. V., & Polonska, T. A. (2016). *Sklad kompozytsii roslynnykh olii dlia kosmetychnykh zasobiv* [Vegetable oils compositions for cosmetic products]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, 22(3), 217–223 (in Ukrainian)
[Манк, В. В., & Полонська, Т. А. (2016). Склад композицій рослинних олій для косметичних засобів. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*, 22(3), 217–223].

A Brief Overview of Current Drug Repurposing Approaches for COVID-19 Management

Pedro da Fonseca Soares Rodrigues¹, Douglas Vieira Thomaz²

¹ *Kursk State Medical University*

3 Karl Marx, Kursk, 305041, Russia

² *Universidade Federal de Goiás*

240 street, Leste Universitário district, Goiânia - GO, 74605-170, Brazil

DOI: [10.22178/pos.57-1](https://doi.org/10.22178/pos.57-1)

LCC Subject Category: [RM1-950](#)

Received 10.04.2020

Accepted 29.04.2020

Published online 30.04.2020

Corresponding Author:

Pedro da Fonseca Soares Rodrigues

pedrodafonseca1992@gmail.com

© 2020 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons](#)

[Attribution 4.0 License](#)

Abstract. This brief overview is intended to shed light on the current drug repositioning (also called drug repurposing) in the therapeutics of the novel coronavirus disease which emerged in 2019 (COVID-19). In this sense, the repositioning drugs for new indications can offer a better risk-versus-reward trade-off when compared to other drug development strategies, given that it makes use of drugs whose safety profile are already understood. Nonetheless, this approach allows healthcare professionals to promptly tackle the disease by investigating readily available drugs against it.

Keywords: coronavirus; antiviral; pandemic; outbreak; drug repositioning; healthcare.

1. COVID-19 outbreak and its current scenario

On December 31st, 2019, several pneumonia cases linked to a seafood market in Wuhan, China were reported to the World Health Organization (WHO). The fast-spreading infection, now known as coronavirus disease 2019 (COVID-19), is caused by a novel coronavirus (SARS-CoV-2) [1]. This recent global outbreak has raised many concerns regarding the limitations of standard therapeutic protocols against fast-spreading diseases as well as the importance of their epidemiological characteristics. Regarding the severe acute respiratory syndrome, SARS-CoV-2 is the etiological agent of the ongoing pandemic of 2019 CoV disease, which is already responsible for far more deaths than were reported during the previous public health emergencies of international concern provoked by two related pathogenic CoVs from 2002 and 2012 [2].

The cases of infection have been continuously increasing ever since its outbreak. Currently, there are no scientifically reliable approved drugs to treat the infection. In this scenario, there is a need to utilize the existing repertoire of FDA approved drugs to treat the disease [3]. Regard-

ing COVID-19 infection, its symptoms are usually flu-like, while non-specific symptoms such as fever, dry cough and malaise are also common, up to the shortness of breath – which is an indicator of bad evolution. In this sense, differential diagnosis plays a crucial role in determining proper patient care, being this goal achieved by point of care immunochromatographic tests, real time polymerase chain reaction (RT-PCR) or by enzyme-linked immunosorbent assay (ELISA) in proper lab environment.

One can find that imaging (CT) could be the answer to the initial assessment of desaturating patients. The bilateral commitment of the lungs together with the epidemiological scenario are clues to the differential diagnosis, despite testing. Such assessment allows differentiation from the single lung disorder seen in Influenza patients. Notwithstanding, the medical personnel should be aware of the potential “cytokine storm” which may be caused also by severe Influenza A [4]. Table 1 showcases the main specific and unspecific symptoms associated to COVID-19.

Table 1 – Main specific and unspecific symptoms associate to COVID-19

Symptoms*	
Specific	Unspecific
	Fever
	Fatigue
Shortness of breath#	Muscle Pain
# often leads to bilateral lung commitment	Cough
	Expectoration
	Headache
	Hemoptisis
	Diarrhea

Notes: All symptoms were thoroughly reported by Huang and collaborators in 2020 [5].

2. Current COVID-19 therapeutics and perspectives on drug repurposing

Although there is up to date no FDA-approved specific treatment for COVID-19 infection, ex-

perimental drugs such as favipiravir and hydroxychloroquine are gaining increasing attention due to their allegedly efficacy. Favipiravir is a pyrazinecarboxamide derivative derivative whose main target is viral RNA-dependent RNA polymerase, while hydroxychloroquine is an aminoquinoline whose pharmacodynamics of its antiviral activity is still unclear. These drugs are selected to undergo investigation following empirical *in vitro* testing, chemoinformatic or other *in silico* approaches which correlate their chemical structure to biological activity. These methods are gaining attention due to their low cost when compared to standard medicinal chemistry approaches and provide reliable data under the time constraints imposed by global outbreaks such as COVID-19. In this sense, drug repurposing offers quick insights to employ readily available drugs against unorthodox biological targets [10, 11, 12, 13]. Table 2 summarizes the main drugs which are currently under investigation against COVID-19.

Table 2 – Drugs under investigation against COVID-19

Antiviral drug	MoA ²	Regular indication	FDA-S ⁴	References
IFN-Alfa ¹	Miscellaneous	Hepatitis	+	[6]
Lopinavir/ritonavir ²	Protease Inhibitor	HIV	+	[11]
Ribavirin ²	Nucleotide analogue	Broad spectrum antiviral	+	[6]
Chloroquine phosphate ¹	Miscellaneous	Antimalarial	+	[10]
Arbidol ³	Miscellaneous	Influenza	-	[9]
Favipiravir ²	Nucleotide analogue	Influenza	-	[14]
Remdesivir ²	Nucleotide analogue	Ebola	-	[12]
Darunavir ²	Protease Inhibitor	HIV	+	[13]
Atazanavir ²	Protease Inhibitor	HIV	+	[8]
DRACOs ^{3 5}	Suppress viral RNA synthesis	Broad spectrum antiviral	-	[7]
Ivermectin ¹	Miscellaneous	Antiparasitic	+	[15]

Notes:

¹ Targets viral replication or entry/apoptosis; ² Targets viral replication; ³ Targets viral entry/apoptosis; MoA – Mechanism of Action; ⁴ FDA-S - FDA status; ⁵ Double-stranded RNA Activated Caspase Oligomerizer.

Among potential drugs, the nucleotide analogue remdesivir is shown to be one of the most promising and hopeful anti-viral in therapeutic. It works by targeting viral RNA-dependent RNA polymerase (RdRp) while evading proofreading by viral exoribonuclease [16], resulting in premature termination of viral RNA transcription. Unlike other nucleotide analogues, remdesivir is a phosphoramidate prodrug with broad-spectrum activity against many virus families, including *Orthocoronavirinae*, in which the

pathogenic SARS-CoV and Middle East respiratory syndrome coronavirus are included [17, 18].

The other nucleotide analogue, RdRp inhibitor favipiravir is easily recognized as a substrate of viral RNA polymerase in many RNA viruses [19]. Recently, preliminary results of clinical studies have shown favipiravir to have good potency in treatment of Chinese patients with COVID infection [18]. Favipiravir was approved for the treatment of COVID-19 in China in March, 2020. In addition, patients with COVID-19 infection are

being recruited for randomized trials to evaluate the efficacy of favipiravir plus interferon- α (ChiCTR2000029600) and favipiravir plus baloxavir marboxil (ChiCTR2000029544) [20].

Protease inhibitors (PIs) are important antiviral drug agents. In the *Orthocoronavirinae* context, the targets of PIs are papain-like protease and 3C-like protease [21]. It is noteworthy to mention that [22] compared the efficacy of prophylactic remdesivir as well as therapeutic remdesivir with that of LPV/ritonavir - IFN β combination therapy in a humanized MERS-CoV infection model. They observed the efficacy of remdesivir was superior to that of LPV/RTV-IFN β against MERS-CoV in terms of viral load reduction and improvement in extent of pathologic change in lung tissue [22]. Chinese Clinical Trial Register number, ChiCTR2000029308 failed based on the usage of LPV/RTN to provide benefits compared to standard care alone, hence there was no difference in the reduction of viral RNA loading for severe SARS-CoV-2 patients [23].

Chloroquine was shown to increase endosomal pH, which prevents virus/cell fusion. It also interferes with the glycosylation of cellular receptors of SARS-CoV. Although the *in vitro* data of chloroquine is promising (EC₉₀ of 6.90 μ M, using Vero E6 cells infected by SARS-CoV-2), an extensive prescription of chloroquine in clinical treatment of SARS-CoV-2 is a completely off-label use [24].

Originally identified as an inhibitor of the interaction between the human immunodeficiency virus-1 (HIV-1) integrase protein (IN) and the importin (IMP) α/β 1 heterodimer responsible for IN nuclear import [25], Ivermectin is an FDA-approved broad spectrum antiparasitic agent that has since been confirmed to inhibit IN nuclear import and HIV-1 replication. Other actions of ivermectin have been reported, but ivermectin has been shown to inhibit nuclear import of host and viral proteins, including dengue virus (DENV) non-structural protein 5 [26].

The Oswaldo Cruz Foundation (Fiocruz) said in a note that it found in research on treatments for COVID-19 that the drug Atazanavir, used to treat HIV, was able to inhibit viral replication, in addition to reducing the production of proteins that are linked to the inflammatory process in the

lungs and, therefore, to the worsening of the patients' clinical condition [27].

Considering the lengthy process of approving novel drugs to general health practice, the repurposing of preexistent medicines is surely a less strenuous approach in the path towards prompt medical treatment. In this sense, the commercialization of novel compounds in pharmaceutical formulations is preceded by thorough evaluation of their efficacy and safety profiles through several approaches such as *in silico*, *in vitro*, *ex vivo* and finally *in vivo* investigations. This process may take about ten years to achieve completion [28], while drug repurposing follows mainly clinical trials to attest the usefulness of the proposed treatment under the light of patient safety. Considering that emerging global outbreaks such as COVID-19 require fast and efficient intervention to counter mass contamination, drug repurposing is a remarkable alternative to tackle the epidemy in its beginning.

This has been a way out for several diseases, for instance, Brazilian researchers are working with derivatives of triazoles, known antifungals, for the treatment of sickle cell anemia. For neglected diseases, the repositioning of drugs is an excellent strategy, in which little is invested, or even in emergency diseases, such as the current COVID-19 outbreak [29, 30].

CONCLUSION

The repositioning drugs for new indications can offer a better risk-versus-reward trade-off when compared to other drug development strategies, given that it makes use of drugs whose safety profile are already understood. Nonetheless, this approach allows healthcare professionals to promptly tackle the disease by investigating readily available drugs against it. However, care must be taken and all clinical investigations must be performed in order to ensure the efficacy of the treatment under the light of patient safety.

CONFLICT OF INTEREST

Authors declare no conflict of interest.

REFERENCES

1. World Health Organization. (2020, January 5). *Pneumonia of unknown cause – China*. Retrieved from <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unknown-cause-china/en/>
2. Fintelman-Rodrigues, N., Sacramento, C. Q., Lima, C. R., da Silva, F. S., Ferreira, A. C., Mattos, M., ... Souza, T. M. L. (2020). *Atazanavir inhibits SARS-CoV-2 replication and pro-inflammatory cytokine production*. doi: 10.1101/2020.04.04.020925
3. Arya, R., Das, A., Prashar, V., & Kumar, M. (2020). *Potential inhibitors against papain-like protease of novel coronavirus (SARS-CoV-2) from FDA approved drugs*. doi: 10.26434/chemrxiv.11860011.v2
4. Liu, Q., Zhou, Y., & Yang, Z. (2015). The cytokine storm of severe influenza and development of immunomodulatory therapy. *Cellular & Molecular Immunology*, 13(1), 3–10. doi: 10.1038/cmi.2015.74
5. Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., Hu, Y., ... Cao, B. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *The Lancet*, 395(10223), 497–506. doi: 10.1016/s0140-6736(20)30183-5
6. Morgenstern, B., Michaelis, M., Baer, P. C., Doerr, H. W., & Cinatl, J. (2005). Ribavirin and interferon- β synergistically inhibit SARS-associated coronavirus replication in animal and human cell lines. *Biochemical and Biophysical Research Communications*, 326(4), 905–908. doi: 10.1016/j.bbrc.2004.11.128
7. Rider, T. H., Zook, C. E., Boettcher, T. L., Wick, S. T., Pancoast, J. S., & Zusman, B. D. (2011). Broad-Spectrum Antiviral Therapeutics. *PLoS ONE*, 6(7), e22572. doi: 10.1371/journal.pone.0022572
8. Vinicius, L. (2020, April 8). *HIV antiretroviral drug studied to fight COVID-19. The medicine may inhibit the replication of the virus*. Retrieved from <https://agenciabrasil.ebc.com.br/en/saude/noticia/2020-04/hiv-antiretroviral-drug-studied-fight-covid-19>
9. Leneva, I. A., Russell, R. J., Boriskin, Y. S., & Hay, A. J. (2009). Characteristics of arbidol-resistant mutants of influenza virus: Implications for the mechanism of anti-influenza action of arbidol. *Antiviral Research*, 81(2), 132–140. doi: 10.1016/j.antiviral.2008.10.009
10. Singh, A. K., Singh, A., Shaikh, A., Singh, R., & Misra, A. (2020). Chloroquine and hydroxychloroquine in the treatment of COVID-19 with or without diabetes: A systematic search and a narrative review with a special reference to India and other developing countries. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14(3), 241–246. doi: 10.1016/j.dsx.2020.03.011
11. Su, B., Wang, Y., Zhou, R., Jiang, T., Zhang, H., Li, Z., ... Sun, L. (2019). Efficacy and Tolerability of Lopinavir/Ritonavir- and Efavirenz-Based Initial Antiretroviral Therapy in HIV-1-Infected Patients in a Tertiary Care Hospital in Beijing, China. *Frontiers in Pharmacology*, 10. doi: 10.3389/fphar.2019.01472
12. Wang, M., Cao, R., Zhang, L., Yang, X., Liu, J., Xu, M., ... Xiao, G. (2020). Remdesivir and chloroquine effectively inhibit the recently emerged novel coronavirus (2019-nCoV) in vitro. *Cell Research*, 30(3), 269–271. doi: 10.1038/s41422-020-0282-0
13. Sd.News. (2020, February 5). *Abidol and darunavir can effectively inhibit coronavirus*. Retrieved from <http://www.sd.chinanews.com/2/2020/0205/70145.html> (in Chinese).
14. Chen, C., Zhang, Y., Huang, J., Yin, P., Cheng, Z., Wu, J., ... Wang, X. (2020). *Favipiravir versus Arbidol for COVID-19: A Randomized Clinical Trial*. doi: 10.1101/2020.03.17.20037432
15. Caly, L., Druce, J. D., Catton, M. G., Jans, D. A., & Wagstaff, K. M. (2020). The FDA-approved drug ivermectin inhibits the replication of SARS-CoV-2 in vitro. *Antiviral Research*, 178, 104787. doi: 10.1016/j.antiviral.2020.104787

16. Agostini, M. L., Andres, E. L., Sims, A. C., Graham, R. L., Sheahan, T. P., Lu, X., ... Denison, M. R. (2018). Coronavirus Susceptibility to the Antiviral Remdesivir (GS-5734) Is Mediated by the Viral Polymerase and the Proofreading Exoribonuclease. *mBio*, 9(2). doi: [10.1128/mbio.00221-18](https://doi.org/10.1128/mbio.00221-18)
17. Shen, L., Niu, J., Wang, C., Huang, B., Wang, W., Zhu, N., ... Tan, W. (2019). High-Throughput Screening and Identification of Potent Broad-Spectrum Inhibitors of Coronaviruses. *Journal of Virology*, 93(12). doi: [10.1128/jvi.00023-19](https://doi.org/10.1128/jvi.00023-19)
18. Jean, S.-S., Lee, P.-I., & Hsueh, P.-R. (2020). Treatment options for COVID-19: The reality and challenges. *Journal of Microbiology, Immunology and Infection*. doi: [10.1016/j.jmii.2020.03.034](https://doi.org/10.1016/j.jmii.2020.03.034)
19. Furuta, Y., Komeno, T., & Nakamura, T. (2017). Favipiravir (T-705), a broad spectrum inhibitor of viral RNA polymerase. *Proceedings of the Japan Academy, Series B*, 93(7), 449–463. doi: [10.2183/pjab.93.027](https://doi.org/10.2183/pjab.93.027)
20. Jean, S.-S., Lee, P.-I., & Hsueh, P.-R. (2020). Treatment options for COVID-19: The reality and challenges. *Journal of Microbiology, Immunology and Infection*. doi: [10.1016/j.jmii.2020.03.034](https://doi.org/10.1016/j.jmii.2020.03.034)
21. Zumla, A., Chan, J. F. W., Azhar, E. I., Hui, D. S. C., & Yuen, K.-Y. (2016). Coronaviruses — drug discovery and therapeutic options. *Nature Reviews Drug Discovery*, 15(5), 327–347. doi: [10.1038/nrd.2015.37](https://doi.org/10.1038/nrd.2015.37)
22. Sheahan, T. P., Sims, A. C., Leist, S. R., Schäfer, A., Won, J., Brown, A. J., ... Baric, R. S. (2020). Comparative therapeutic efficacy of remdesivir and combination lopinavir, ritonavir, and interferon beta against MERS-CoV. *Nature Communications*, 11(1). doi: [10.1038/s41467-019-13940-6](https://doi.org/10.1038/s41467-019-13940-6)
23. Cao, B., Wang, Y., Wen, D., Liu, W., Wang, J., Fan, G., ... Wei, M. (2020). A Trial of Lopinavir–Ritonavir in Adults Hospitalized with Severe Covid-19. *New England Journal of Medicine*, 382(19), 1787–1799. doi: [10.1056/nejmoa2001282](https://doi.org/10.1056/nejmoa2001282)
24. Cortegiani, A., Ingoglia, G., Ippolito, M., Giarratano, A., & Einav, S. (2020). A systematic review on the efficacy and safety of chloroquine for the treatment of COVID-19. *Journal of Critical Care*. doi: [10.1016/j.jcrc.2020.03.005](https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2020.03.005)
25. Wagstaff, K. M., Rawlinson, S. M., Hearps, A. C., & Jans, D. A. (2011). An AlphaScreen®-Based Assay for High-Throughput Screening for Specific Inhibitors of Nuclear Import. *Journal of Biomolecular Screening*, 16(2), 192–200. doi: [10.1177/10870571110390360](https://doi.org/10.1177/10870571110390360)
26. Wagstaff, K. M., Sivakumaran, H., Heaton, S. M., Harrich, D., & Jans, D. A. (2012). Ivermectin is a specific inhibitor of importin α/β -mediated nuclear import able to inhibit replication of HIV-1 and dengue virus. *Biochemical Journal*, 443(3), 851–856. doi: [10.1042/bj20120150](https://doi.org/10.1042/bj20120150)
27. Rosas, R. (2020, April 6). *Coronavírus: Testes da Fiocruz indicam que atazanavir foi capaz de inibir replicação de vírus*. Retrieved from <https://valorinveste.globo.com/mercados/brasil-e-politica/noticia/2020/04/06/coronavirus-testes-da-fiocruz-indicam-que-atazanavir-foi-capaz-de-inibir-replicacao-de-virus.ghtml>
28. Romanelli, M. M., Costa-Silva, T. A. da, Cunha-Junior, E., Dias Ferreira, D., Guerra, J. M., Galisteo, A. J., ... Tempone, A. G. (2019). Sertraline Delivered in Phosphatidylserine Liposomes Is Effective in an Experimental Model of Visceral Leishmaniasis. *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology*, 9. doi: [10.3389/fcimb.2019.00353](https://doi.org/10.3389/fcimb.2019.00353)
29. Sciani, J. M., & de Lima, L. P. (2020, April 7). *Reposicionamento de fármacos. O caso da cloroquina e o COVID-19*. Retrieved from <https://www.inovamol.com.br/post/reposicionamento-de-farmacos>
30. Ashburn, T. T., & Thor, K. B. (2004). Drug repositioning: identifying and developing new uses for existing drugs. *Nature Reviews Drug Discovery*, 3(8), 673–683. doi: [10.1038/nrd1468](https://doi.org/10.1038/nrd1468)

